

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti
adolescentů

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracoval:

Bc. Petr Bělehrádek

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů* zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Blansku dne 16.3.2010

Bc. Petr Bělehrádek

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Miloslavě za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracovávání mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Bc. Petr Bělehrádek

OBSAH

Úvod	4
1. Rodina jako samozřejmá součást života jedince a společnosti	8
1.1. Člověk a rodina v historickém kontextu	11
1.2. Rodinné chování jako výzva pro sociální stát	15
1.3. Člověk a současná rodina	17
2. Charakteristika rodinného prostředí	23
2.1. Demograficko-psychologické faktory rodinného prostředí	23
2.2. Materiálně-ekonomické faktory rodinného prostředí	27
2.3. Kulturně-výchovné faktory rodinného prostředí	29
2.4. Životní styl	31
3. Rodina a její vliv na rozvoj osobnosti	34
3.1. Charakteristika vývoje osobnosti do období adolescence	36
3.2. Kladný a záporný vliv rodiny	46
4. Průzkum vlivu rodinného prostředí na rozvoj osobnosti	52
4.1. Projekt a zaměření průzkumu	52
4.2. Vyhodnocení výsledků průzkumu	87
Závěr	95
Resumé	99
Anotace	100
Literatura	101
Seznam příloh	104

ÚVOD

Každé rodinné prostředí se odvíjí od rodiny jako takové, která již svou existencí vytváří různé druhy prostředí. Jestliže souhlasíme s konstatováním, že rodina je základem každé společnosti, nemůže být tedy společnost, reprezentované námi všemi ostatními, lhostejné, v jakém rodinném prostředí vyrůstají její občané.

Domnívám se, že společnost, kterou vedou a ovlivňují moudří a přemýšliví lidé, bude chtít znát co nejvíce informací o rodině, o jejich potřebách, problémech, specifikách a přednostech. Nemá-li takové informace, jak bude společnost ovlivňovat rodinu žádoucím způsobem? Jak bude společnost pomáhat rodinám, které to potřebují? Jak bude společnost chránit své ohrožené občany v postižených rodinách?

Možná jsme si z minulého období zvykli na všeobjímající stát, který řešil veškeré záležitosti svých občanů, i záležitosti, o kterých tito občané chtěli rozhodovat sami, ale toto právo jim bylo upíráno. Možná se nám po sametové revoluci v roce 1989 zdálo, že nyní se nám otevírají neskutečné možnosti veškerého společenského rozvoje a všeobjímající stát nám do našich rodinných věcí už nebude zasahovat. Každý občan i každá rodina bude nejlépe vědět, co je pro ně nejlepší, a podle takto definovaných potřeb si budou utvářet své specifické rodinné prostředí. V takovémto rodinném prostředí budou vychovávat své děti. Těm budou vštěpovat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí své životem nabyté zkušenosti a poznatky.

Jak je tedy možné, že již krátce po sametové revoluci nás opouští vlna euforie z uvolnění dříve velmi uzavřené svázané společnosti a náhle v nás rostou obavy z všemoci peněz a bezmoci ducha, z bezohlednosti podnikatelů a velkorestituentů.¹

Tak jak píše Stanislava Kučerová v úvodu své knihy, *Člověk – hodnoty – výchova*, „jestliže chceme čelit novým rizikům, neznáme jiné cesty, než je láskyplná péče rodičů o zdravý vývoj dětí, než je oduševnělá a systematická práce učitelů a vychovatelů všech druhů a stupňů, než je příprava nových generací pro život svobodný a odpovědný, pro život v humanitní demokracii. Neznáme jiné cesty, než je sebeuvědomění

¹ Kučerová, S. *Člověk – hodnoty – výchova*. Prešov: ManaCon, 1996, s. 3

a sebevýchova jedinců pevného charakteru a kultivovaného citu, než je vedení k práci a vzdělávání, k porozumění a solidaritě, k ochraně přírody i kulturních hodnot.“¹

Proč tedy převládá spíše všemoc peněz a bezohlednost nejen v podnikatelské sféře, ale prakticky ve všech oblastech našeho života? To byl jeden z důvodů, proč jsem si toto téma vybral pro zpracování své diplomové práce. Zajímá mě, jak větší společenská volnost a různorodost výběru spolu s velmi diferencovaným rodinným zázemím utváří rozvoj osobnosti mladé generace. Od sametové revoluce uplynula doba jedné generace. Vyrůstá nám dnes nová generace současných adolescentů, kteří se začnou zapojovat do společnosti a tuto také ovlivňovat. Budou pokračovat v současném nelichotivém trendu zhrubnutí celé společnosti, jak tuto dobu všeobecně nazývají média, nebo si začnou uvědomovat, že by se společnost měla změnit. Z tohoto důvodu jsem si pro svůj průzkum vybral tuto sociální skupinu, která již má většinově utvořené základní vzorce chování a jejichž vývoj k tomuto stavu v návaznosti na rodinné prostředí mě zajímá. Respondenti jsou studenti středních škol z boskovického regionu. Jako metodu jsem si zvolil nestrukturované interview.

Domnívám se, že každý z nás, ať již pracuje v jakékoliv oblasti společenského života, svými postoji ovlivňuje své okolí a ovlivněn svým okolím, toto vidění společnosti přenáší do své rodiny, do svého rodinného prostředí. Lze se tedy při výchově mladé generace zcela oprostit od vlivu svého okolí, vytvořit si svůj autentický model rodinné výchovy, zasazený do specifického rodinného prostředí, nebo to v naší současné společnosti již nelze? Domnívám se, že v naší době, kdy provázanost společnosti je již velmi značná, se nelze zcela oprostit od vlivu a tlaku okolí. Už jen z důvodu technického pokroku, který s sebou nese technické vybavení domácího prostředí. Vybavenost televizním a radiovým přijímačem je dnes samozřejmostí, doplnění domácnosti o počítač a s tím související většinou satelitní připojení na internet se stává pro mnoho domácností nutností. Prakticky tedy neexistuje samota jako taková, tedy člověk nebo rodina bez možnosti nějaké komunikace se svým okolím, ať již blízkým nebo vzdáleným.

V úvodu své bakalářské práce na téma *Náboženská tolerance v multikulturní společnosti* jsem se zabýval možnými předpoklady úspěchu člověka v každé společnosti. A to mírou jeho poznatků o společnosti samé, o jejich zákonitostech,

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 3

o souvislostech dalšího možného vývoje a podobně. Uvádím zde, že mi není lhostejné, v jakém společenském klimatu pracuji, vychovávám své děti, mohu si vybírat nebo nevybírat své sousedy, mohu ovlivňovat nebo neovlivňovat společenské, případně politické dění v místě svého bydliště nebo regionu.¹

V této souvislosti se domnívám, že rodinná výchova i specifické rodinné prostředí nemůže být zcela odtrženo od společnosti a rozvoj osobnosti jedince je ovlivňován také tímto faktorem. Proto se zabývám v teoretické části své diplomové práce také širšími souvislostmi rozvoje osobnosti, než jen současnou rodinou. Jsem přesvědčen, že pohled do historie, provázanost jednotlivých etap vývoje rodiny, společnosti a systému vzdělání nám může napovědět, co bylo z hlediska historie přínosem pro dítě, člověka, rodinu, společnost, a naopak, co se ukázalo jako nepodnětné a na co bychom určitě navazovat neměli. Tato míra, jakou ovlivňuje společnost rodinu a rodinné prostředí, je také předmětem zkoumání této diplomové práce.

¹ Bělehrádek, P. Náboženská tolerance v multikulturní společnosti. Brno: IMS, 2008, s. 6

1. RODINA JAKO SAMOZŘEJMÁ SOUČÁST ŽIVOTA JEDINCE A SPOLEČNOSTI

Rodina jako společenská instituce byla vždy úzce spjatá s celospolečenskou materiální i ideologickou strukturou, ale současně též s každodenním životem i vrcholnými životními zážitky jednotlivce. Založení rodiny, příchod dětí a jejich výchova, zabezpečení jejich existence, to všechno lidé prožívají bezprostředně a intenzivně. Na tomto základě se utváří maximálně vzrušivý psychický terén, charakteristický právě jen pro rodinu, a s ním důležité předpoklady pro utváření emocionálních a charakterových rysů osobnosti. V rodině se předávají vzory pro orientaci ve světě, pro navazování kontaktů, pro řešení situací, pro orientaci v hodnotách a normách, pro formování aspirací. V rodině probíhají základní procesy **zespolečenštění jedince**, jeho přípravy na systematické vzdělávání, na profesionální dráhu, na získání určité sociální pozice. Rodina zprostředkovává svým členům hodnoty (sub)kultury, ke které patří, zejména pak ty, které jsou jí bezprostředně vlastní, totiž určité vzory a příklady manželského a rodinného života, určité pojetí domova a rodinné vzájemnosti, určité způsoby integrace principů života soukromého a veřejného.¹

Rodina je tedy obklopena specifickým rodinným prostředím. Přesto se domnívám, že v dnešní době, kdy celosvětová globalizace a unifikace stále ve větší míře ovlivňuje celou společnost, má stejný nebo podobný efekt také na rodinu a její rodinné prostředí. Domnívám se, že pod dojmem nejčerstvějších zpráv ze světa, pod dojmem specifických nekonečných seriálů zaměřených cíleně na určitou kategorii spoluobčanů, pod dojmem sportovních přenosů z různých mezinárodních mítinků, se do určité míry unifikuje i specifické rodinné prostředí. Pozoruji ve své rodině i v rodinách svých přátel a známých, že se obklopujeme podobnými věcmi, vytyčujeme si podobné pracovní a společenské cíle, trávíme volný čas podobnými aktivitami a snažíme se předávat svým dětem naše názory, mínění, zkušenosti a dobré rady, tak jak to považujeme za správné a smysluplné, přesto v určitém společensky schváleném nebo akceptovaném rámci obecné, mohu-li to tak nazvat **globální morálky**.

Otázkou zůstává, jestli to naše děti, které se snažíme tímto způsobem vychovávat, vidí stejně nebo alespoň podobně? Jestli je pro ně domov něco více než zařízení

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 188

prostor, který slouží za více nebo méně kulturní obydlí rodiny. Jestli je to pro ně především sociální prostředí, maximálně polidštěný prostor, proteplený nejdůvěrnějšími a nejrůznějšími vztahy lidí, kteří jsou si nejbližší, jedineční, neopakovatelní a nenahraditelní. Jestli domov uspokojuje potřebu jejich bezpečí, útočiště, trvalé solidarity a laskavé dobroty. Jestli si z tohoto domova, ze svého **dětského pokoje** odnesou do života základ své osobnosti, svědomí, vkusu, společenského chování a další formy společenského styku.¹

Život člověka je nejen darem přírody, od přírody člověk vidí, slyší, chutná, cítí, ale i darem lidské společnosti a její kultury. Matka dá dítěti dar řeči, naučí dítě mluvit. Dar řeči představuje celou kulturní podstatu člověka, lidskost v pravém smyslu slova. Dítě si jej musí osvojit, aby porozumělo lidskému životu a mohlo se na něm podílet. Tento dar řeči nemá dítě od přírody, řeč mu není vrozena, **musí se jí naučit**.

Bez matky a bez všech ostatních lidí, kteří pomáhají lidskému mláděti, aby si osvojilo lidské způsoby chování, není možné stát se lidskou bytostí. Smutné osudy dětí, které se ocitly samy bez pomoci kdesi v divočině pralesa a nezahynuly jen díky mateřskému pudu volně žijících zvířat, jsou toho dokladem. Tyto děti sice zůstaly naživu, ale lidmi se mezi zvířaty nestaly. Člověk jako zástupce druhu je ztracen, je-li zbaven kulturního dědictví, neosvojí-li si včas nepřirodní, lidmi vytvořené, kulturní způsoby lidského chování.²

Domnívám se tedy, že z hlediska historie lidské společnosti je prokázáno, že člověk musí být učen své lidskosti, musí být vychováván ke své nové přirozenosti, aby mohl žít ve složitých a stále se měnících podmínkách lidské společnosti. Sice má každé dítě od přírody cenné dary, jako je tělesná a duševní síla, jako jsou smyslové a pohybové vlohy, nicméně to jsou pro kulturní lidský život spíše předpoklady a možnosti, jak těchto cenných darů využít. V socializaci lidského dítěte tedy záleží na rozmanitých společenských vlivech, především na rodině, ale velmi záleží na dětských kamarádech a vrstevnících, na škole, na obci nebo městu, ale i na regionu, zemi, státu a pak také především na **lidských vzorech**, se kterými se dítě identifikuje. Teprve poté bude zřejmé, jakým směrem a v jaké míře své vlohy dítě využije nebo promrhá.

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 188

² Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 7

Velký francouzský myslitel osmnáctého století J. J. Rousseau, který je duchovním otcem pedagogického naturalismu, názoru, že výchova má vycházet z přirozených potřeb a tendencí dítěte. Podle dnes uznávaného názoru, je tato myšlenka nepochybně správná, ale J. J. Rousseau ji dovedl do krajnosti. Předpokládal, že člověk se rodí s dobrými instinkty, o které přichází vlivem života ve společnosti. Člověk je dobrý tak, jak vychází z rukou přírody, učil ve své době J. J. Rousseau, společnost a kultura ho kazí. Vraťme se tedy k přirozenému životu, neovlivňujme přírodu, nechme ji volně promlouvat v chování dítěte, přejme dítěti svobodný rozvoj.¹

Nemyslím si, že bychom v dnešní době vůbec našli panenskou přírodu pro takovýto vývoj dítěte. Nebo možná dnes bychom ještě v některých nedostupných oblastech tuto panenskou přírodu našli, ale stejně by globalizovaná společnost alespoň částečně vývoj dítěte ovlivňovala. Z technického hlediska by stačil jeden satelitní mobilní telefon nebo přenosný počítač se satelitním připojením. Také je zde otázka, kolik dětí bychom na tom kousku neporušené a nedotčené přírody mohli vychovávat a jaký názor na svou výchovu by v dospělosti děti zaujaly.

Tak jak jsem uvedl na předcházející straně této diplomové práce, člověk musí být učen své lidskosti, musí být vychováván ke své nové přirozenosti, aby mohl žít ve složitých a stále se měnících podmínkách lidské společnosti. Člověk má mezi všemi tvory na zemi zvláštní postavení. Přetváří přírodu a utváří svět nový, umělý, polidštěný, kulturní. Tomuto uměle vytvořenému světu se musí každé lidské dítě včas naučit rozumět, aby v něm mohlo smysluplně žít, aby jej mohlo spolu s ostatními zachovávat, udržovat, ale i měnit a zdokonalovat. Lidská společnost se stará o to, aby byly děti pokud možno včas přizpůsobeny platným pravidlům, vzorům, zvyklostem, zavedenému způsobu života, což vše se děje výchovou. Ta ale může být velmi rozdílná v každé rodině. Výsledkem je, že díky výchově se stává lidské mládě člověkem, který je lépe nebo hůře přizpůsoben své společnosti a kulturnímu stupni jeho vývoje. Přesto ale takové přizpůsobení dané společnosti neznamena jednostrannou adaptaci. Jedinec podle své výchovy a svých vloh a nadání, některé vlivy přijímá, některé odmítá. Utváří se jako **neopakovatelná individualita**. Všechny jeho sebeutvářecí a sebevyjadřovací projevy nalézají svůj význam na pozadí kulturního života společnosti do které vrůstá.²

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 8

² Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 9

1.1. Člověk a rodina v historickém kontextu

Učebnice sociologie po dlouhou dobu začínaly tvrzením, že rodina je pro sociologii příkladem morfostatické instituce. Představuje sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, stíněný proti často nepřátelskému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění vnitřní uspořádání ani svůj tvar a vyrovnává změny ve svém okolí. Vývoj a pokrok svou stálostí však rodina nebrzdí. Naopak, svou stabilitou umožňuje dynamiku společenského vývoje a brání společenský systém před chaosem a zhroutilím. Rodina byla vždy v historii **kotvou jistoty** pro obyčejného člověka.

Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svoji sílu. Konfucius byl již před dvaceti pěti stoletími přesvědčen, že by přibýlo štěstí a prosperity, kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě.¹

Minulost evropské rodiny má vliv na její současnost, jak v tom, co přetrvává, tak v tom, co se změnilo. Dnes někteří hovoří o postupném zániku rodiny nebo, pokud nehovoří přímo o zániku rodiny, naznačují, že rodina prodělala radikální změnu oproti dřívějšímu. Přesto jádrem celého jednání kolem rodiny je teze, že rodina nemůže zaniknout, neboť nějaký druh sexuálního styku a péče o potomstvo je nezbytný pro převážnou většinu lidstva. Bezdětné rodiny jsou sice běžnější než v minulosti, ale v Evropě i jinde stále tvoří jen menšinu. Je také stěží pravděpodobné, že by nějaké nové metody rozmnožování nahradily u většiny lidí sexuální rozkoše.

Nelze oddisktovat, že v průběhu našich dějin, a zde mám na mysli převážně evropský prostor, došlo ke změnám ve struktuře rodiny. Rodina sice prodělala důležité změny, ale některé stejně významné rysy z minulosti přetrvávají, byť třeba jen proto, že společenská reprodukce stále vyžaduje nějaký typ malé rodinné struktury se **silnou vazbou** uvnitř generací a mezi nimi.

Nejstarší kořeny evropské rodiny leží v klasických středomořských civilizacích Řecka a Říma a také v germánských a keltských kmenových společnostech, které ovládaly většinu severu a západu světadílu, zatímco řecká a římská civilizace vzkvétaly

¹ Možný, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 1999, s. 13-14

na jihu. Oběma vlivům se přičítá odpovědnost za důležité rysy rodiny v pozdější Evropě. Z této historie vyplývá, že Římská říše se zaměřila především na rodinné právo a germánské kmeny ovlivnily prvky bilaterálního odvozování příbuzenství a důraz na individualismus.¹

Historie Evropy by nikdy nebyla úplná, kdybych se nevěnoval fenoménu křesťanství a jeho vlivu na vývoj evropského kontinentu. V této souvislosti bych chtěl především poukázat na období feudalismu v evropské historii, kdy pojem náboženství se běžně zaměňoval s pojmem křesťanství, pravděpodobně proto, že tehdy v tomto evropském prostoru nebyla žádná jiná organizace, která by tak dominantně ovlivňovala celou tehdejší společnost. Už jen z tohoto jediného důvodu muselo křesťanství ovlivňovat ve velké míře rodinu a její rodinné prostředí.

Křesťanství toho dosáhlo svým systémem velmi přesně stanovených pravidel a norem, což nebyla žádná kosmetická úprava odlišností, například od židů a pohanů, ale systém pravidel a norem k ustavení a udržení moci církve jako významného organizačního prvku společnosti.

Z jiného pohledu na křesťanství se ale celou dlouhou historií evropské rodiny té doby, vine vliv katolické církve na manželství a rodinu, zejména pokud jde o shromažďování kapitálu, který se do rukou církve přesouval od rodiny a obce. Proto v celých evropských dějinách docházelo ke střetům mezi církevními a laickými zájmy na akumulaci kapitálu. Stejně tak docházelo ke střetům mezi církví a státem v záležitostech, které sice dalece přesahovaly rodinu s jejími vazbami a s jejím prostředím, ale zároveň tyto skutečnosti měly na chod rodiny velký vliv.

Křesťanství rovněž neovlivnilo celou Evropu stejně silně. Historii velké části Pyrenejského poloostrova psali Maurové a celá tato oblast se stala součástí islámského světa, stejně jako některé části Balkánu, které zůstávají muslimské dodnes. Také příliv Židů a Cikánů vedl ke vzniku komunit, jejichž rodinný systém se od zbytku Evropy zásadně odlišoval.²

Povahu církevního prosazování důležitých norem ohledně manželství a rodiny, s nimiž se obyvatelstvo křesťanské Evropy poté do různé míry ztotožnilo nebo alespoň

¹ Goody, J. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: NLN, 2006, s. 11

² Goody, J. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: NLN, 2006, s. 20-21

smířilo, lze odvodit ze způsobů, jakými se tato pravidla v průběhu evropských dějin obcházela. Poté, když náboženství ztratilo na významu v důsledku sekularizace, jak se stalo po renesanci a reformaci, tyto normy přestávají platit. Problém nastává v okamžiku, když zákazy a omezení zanikají, aniž je nahradí jakékoli alternativní normy. Zůstává pouze ta skutečnost, že dospělí partneři získají větší svobodu volby. Důsledkem této svobody a nedostatku smysluplných norem pak může být také složitý problém v rodinném životě, což v současné době není tak neobvyklý jev.

Je s podivem, že tato nabytá svoboda v rodinném i společenském životě nás neinspiruje k rozvíjení krásy, humanity a vzájemné pomoci, ale že se najde stále velký prostor pro násilí. Proč k násilí dochází, když dnešní mladí muži, a těch se to převážně týká, se mají v mnoha ohledech daleko lépe než jejich předchůdci? Oni vyrostli v **citových** rodinách a patří ke společnosti, která prošla **modernizací** a **civilizací** svého chování a emocí. Proto to působí poněkud paradoxně. Úpadek náboženské víry, který stojí za mnohými z dnešních rodinných svobod, a to například rozvádět se, nežít v oficiálním svazku, nepečovat o staré rodiče a nepečovat také o svoje potomky, rovněž vede k oslabení sankcí týkajících se jiných druhů mezilidského chování. Toto oslabení nepochybně podporuje i tržní ekonomika a je tedy druhou stranou mince předpokládaného rozvoje kapitalismu na základě protestantské etiky.

Dalším faktorem ohrožujícím strukturu neformálních sankcí je míra izolace domácnosti od ostatních příbuzných a sousedů. Za této situace zneužívání a násilí nejen uniká pozornosti, ale i když je odhaleno, může nekontrolovaně pokračovat, zejména pokud jde o domácnost, jejíž členové takové chování z nějakého důvodu mlčky tolerují.¹

Dnes často ve svém okolí slyším věty: „Ten můj chlap za nic nestojí, v domácnosti mně nic nepomůže, kamarádi jsou pro něho přednější, ale umí vydělat peníze, takže se nemám nijak špatně. Na druhou stranu je to také otec mých dětí a v současnosti, když s nimi cloumá puberta, bych je bez něho velmi těžko sama zvládala.“

Neumím odhadnout jak podobná zkušenost dovede udržet manželství a rodinu pohromadě. Zda tento ekonomický stimul a úplná rodina stojí za pragmatické chápání manželství, jako určitého přístavu a opory v nelehkých, stále se nějakým způsobem

¹ Goody, J. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: NLN, 2006, s. 164

měnicích podmínkách dnešní společnosti. Na druhou stranu je ale zřejmé, a statistiky to potvrzují, že v dnešní době je mnohem více osamělých rodičů. Někdy kvůli smrti jednoho z partnerů, ale mnohem častěji spočívá příčina v rozvodu a svobodném mateřství. Tento trend se ujímá nejen po celé Evropě, ale ve většině vyspělých zemí. Tyto alternativní formy **rodiny**, o něž zde jde, už nejsou terčem pohrdání jako dříve, ale většina veřejnosti je přijímá jako normální způsoby chování, což stále více platí i pro jiné typy sexuálních vztahů, jako je homosexualita a lesbismus.

Důsledky takového způsobu života a výchovy dětí nejsou ale nijak povzbudivé. Stále více dětí vychovávají ženy samy, neboť v devadesáti procentech případů se děti svěřují po rozvodu do péče jim. Následkem toho se otcové stávají ve svých prvních rodinách okrajovými postavami a nemohu dětem poskytovat příliš dobrý model rodičovské role. Často představují padlý idol, který selhal. Toto selhání ve většině případů musí nutně změnit psychologické vzorce rodinného života. Tyto situace jsou rozhodně základem nejrůznějších hnutí za práva otců, které se obracejí proti tomu, co považují za triumf feminismu nebo alespoň žen. Pak se stává, že takový otec si svou frustraci vybíjí na dětech. Ale i když tomu tak není, dochází ke krizi **otcovské role**.

Ačkoliv důkazy založené na pozdějších školních výsledcích dětí z neúplných rodin nejsou jednoznačné, rozchod nebo neexistence rodičů znamená pro většinu z nich problém, který často přetrvává až do dospělosti. Děti se někdy obtížněji přizpůsobují nové situaci než rozvádějící se rodiče také proto, že je snadnější ukončit citový vztah, než změnit příbuzenská pouta.

Tento proces je spojen s růstem počtu menších domácností a menších roztržitých rodin. Místo malé izolované nukleární rodiny zde máme ještě menší, roztržitou a fragmentární rodinu, která vlastně vůbec není rodinou, pokud tímto termínem označujeme pár žijící ve společné domácnosti se svými dětmi.¹

¹ Goody, J. Proměny rodiny v evropské historii. Praha: NLN, 2006, s. 190-191

1.2. Rodinné chování jako výzva pro sociální stát

Řada problémů, kterým čelí (post)moderní společnost, vyplývá z výrazné změny v demografickém a rodinném chování. Zejména nízká míra fertility je identifikována jako hlavní příčina rostoucích výdajů sociálního státu na důchody, zdravotní péči a pečovatelské služby pro staré lidi. Tato skutečnost je tedy velmi pádným důvodem pro systémovou změnu financování důchodových systémů a pro modernizaci systémů sociálního zabezpečení.¹

Přestože se ve své diplomové práci zabývám problematikou rodinného prostředí, v návaznosti na rozvoj osobnosti dítěte, v různých druzích tohoto prostředí, nemohu se nezabývat rodinou jako takovou. Domnívám se, že nemohu opomenout také tu skutečnost, že se nově vytvořená rodina, z nějakého pro ně závažného důvodu, rozhodne ve svém vytvořeném rodinném prostředí **žádné děti** nevychovávat. Nechci toto téma zredukovat jen na ekonomický faktor nedostatku finančních prostředků rodin s malými dětmi. Jsem si vědom, že hodnotové posuny nejsou jedinou významnou sociální změnou, jež chování rodin ovlivňuje.

Postmoderní společnost nám nabízí na jedné straně více individuální svobody a volby, ale na druhé straně nám přináší nové nejistoty a rizika. Jednou z takových nejistot je nejistota v rodinných vztazích. V dnešní době ženy usilují o osobní nezávislost a celoživotní kariéru a manželství je méně aktem ekonomické nezbytnosti a více otázkou **individuální volby**. To tedy také znamená formování nových a méně stabilních rodinných způsobů soužití. To vše v dnešní době odráží větší míru individuální svobody, ale také nejistotu a riziko.²

Dnešní globalizovaná ekonomika přináší vyšší možnosti ekonomického růstu a tedy zvýšený příjem rodin, přináší ale také více rizik a nejistot na trhu práce. Pečovatelské závazky, které rodiny přijímají, význam uvedených nejistot obvykle zvyšují. Nejistoty vycházející z rizik trhu práce a z nestability rodinných svazků se překrývají, stávají se trvalými a do určité míry blokují možnosti individuálních voleb společenského a pracovního uplatnění. Tento fakt také blokuje naplnění partnerských a rodičovských

¹ Mareš, P., Potočný, T. Modernizace a česká rodina. Brno: Barrister & Principal, 2003 (Syrovátka, T. Rodinné chování a rodinná politika v ČR, s. 38)

² Mareš, P., Potočný, T. Modernizace a česká rodina. Brno: Barrister & Principal, 2003 (Syrovátka, T. Rodinné chování a rodinná politika v ČR, s. 39, dle Esping-Andersen et al. 2002:2)

závazků a naše volba se stává nesnadnou. Současný příklad celosvětové krize a schvalování úsporných balíčků, jež v současné době řeší naše společnost, tuto skutečnost více než potvrzuje.

Současná rodina mimo jiné otázky, řeší také otázku **počtu dětí**, jež by rodina chtěla mít a počtu dětí, jež si může dovolit nebo reálně má. V horším případě současná rodina otázku dětí odsune někam do budoucnosti, neboť vyhodnotí dítě jako rizikový sociální faktor. Tímto rizikovým faktorem je omezení životní volby potencionálních rodičů, zejména přímé hmotné náklady spojené s dětmi, obtíže, jež zejména pro ženy vyplývají z koordinace zaměstnání a pečovatelských závazků a v neposlední řadě i obtížnost životního startu mladých lidí. Z veřejně dostupných informací, které prezentují média, ale i z obecně prezentovaných výzkumných studií vyplývá, že mladá generace chce otázku rodiny a počtu dětí řešit většinou až po dosažení určité profesní a ekonomické nezávislosti. Přesto dnešní doba zahrnuje současně i rostoucí význam emocionální funkce rodičovství. Tato funkce může být ovšem naplněna i s menším počtem dětí v rodině, není žádnou výjimkou, že rodina se rozhodne jen pro **jedno dítě**.

Zde vzniká značný prostor k úvahám o možnostech ovlivnění rodinného chování intervencemi sociálního státu. Je to výzva pro politiku a politiky, zejména v otázkách, jak učinit rodičovství slučitelné se životem zasvěceným stejně práci a kariéře a stejně výchově dětí. Chápeme-li demografické a rodinné chování jako výsledek interakce kulturních a strukturálních faktorů, může sociální, tedy veřejná politika, do určité míry ovlivňováním více podmínek života, rozšiřovat prostor pro individuální volby a životní příležitosti členů rodin v zaměstnání i v rodinném životě současně. Tím může napomáhat hodnotovým preferencím, které by jinak pravděpodobně vůbec nenastaly, protože bez pomoci státu by o nich rodinám nestálo za to uvažovat.

V dnešní situaci permanentních ekonomických tlaků na sociální stát, v době nezbytných úsporných balíčků, pod hrozbou možnosti gigantické zadluženosti, je sociální politika státu a realizace určitých jeho rozhodnutí spojeno s dalšími problémy. Není totiž dost dobře možné současně udržovat funkční rodinu, podporovanou ekonomicky náročným sociálním systémem a současně chtít tyto sociální výdaje omezovat. Na druhé straně není možné slibovat plnou podporu a maximální pomoc státu pro potřeby funkční rodiny a přesně nespecifikovat jakým způsobem a z jakých zdrojů v dnešní hospodářské a ekonomické situaci bude tento systém naplněn. Je asi

paradoxem dnešní doby, že od současné politické reprezentace jsou, podle mého názoru, prezentovány oba výše uvedené názory.

1.3. Člověk a současná rodina

Jaká je vůbec naše současná rodina? Co od ní společnost očekává? Můžeme v této souvislosti považovat za rodinu i svazek muže a ženy bez dětí? A co rodiny bez úředního potvrzení manželství, ve kterých se dle veřejně dostupných statistik rodí více jak 40% dětí? A co svobodné matky, které v mnoha případech do křestního listu nechtějí uvést a také neuvedou žádného otce? Toto jsou dle mého názoru v současnosti asi nejvýznamnější otázky, které je potřeba si klást a zároveň se snažit na ně odpovědět, abychom pochopili, co v současné době dítě v rodině obklopuje, co ho také může formovat, jaká je jeho výchova, jakou výchovu bychom si představovali. Těmito otázkami se opět vracím k rodinnému prostředí a jeho vlivu na rozvoj osobnosti.

Co tedy vzniká uzavřením manželství, jako stále ještě dosud nejběžnější formou zárodku rodiny? Co to tedy je rodina? Každé malé dítě odpoví: „Máma, táta, bratr, sestra a já“. Někdy třeba ještě doplní: „babička, dědeček, teta, strejda...“ Vymežit tento pojem je velmi obtížné, protože existuje celá řada jejich definic, které se v mnohém liší. Jinak bude rodinu hodnotit sociolog, jinak historik, jinak psycholog, případně mnozí další. V jednom se však všichni shodují. „Je zcela zřejmé, že je to právě rodina, která nejvýznamněji ovlivňuje vývoj lidského jedince. Předurčuje jeho postoje k životu, vytváří hodnotový systém (ať již pozitivně či negativně), uvádí člověka do společnosti. V případě řádně fungující rodiny představuje zázemí, z něhož čerpáme po celý další život.“¹

Rodina je jak biologická, tak sociální, relativně stálá skupina, spojená vztahy příbuzenství, která vychovává děti a poskytuje svým členům sociální, citové a hodnotové zázemí.

Tuto definici rodiny, jako primární (prvotní) společenské skupiny charakterizují tyto znaky:

- 1) **Vztah osobního, bezprostředního kontaktu (interakce).** Z této skutečnosti vyplývá, že pokud by členové rodiny žili dlouhodobě od sebe odděleni,

¹ Jirásková, V. Občan v demokratické společnosti. Praha: SLON, 1999, s. 67

neplnila by rodina svou funkci. V rodině je normální každodenní nezprostředkované setkávání s ostatními členy.

- 2) **Relativní stálost.** Bez ohledu na dnešní časté rozpady manželství, zůstávají základní vztahy dlouhodobě zachovány, například vztah rodič – dítě, sourozenecký vztah a podobně.
- 3) **Vzájemná důvěra a intimita.** Rodina vždy představuje do značné míry uzavřené společenství, členové fungující rodiny bývají nejbližšími důvěrníky i ve velmi intimních otázkách.
- 4) **Sympatie a vzájemná identifikace.** Členové rodiny patří k nejbližším osobám, existuje zde silná citová vazba. Sama rodina se také většinou vnímá jako určitý celek ve vztahu k jiným celkům, jiným rodinám.
- 5) **Malý počet členů.** I v případě, že budeme hovořit o velké rodině, vždy se jedná o relativně malou skupinu lidí. Jakékoli jiné sociální skupiny bývají širší. Proto také hovoříme o primární společenské skupině.
- 6) **Výchovná a sociální funkce.** Rodina vždy zabezpečovala základní podmínky pro život dítěte, a to jak z hlediska sociálního zabezpečení, tak z hlediska výchovného. Pouze ve výjimečných případech přejímá tuto funkci společnost. Zde se ale ukazuje, že v moderních vyspělých společnostech je snazší zabezpečit dítě ekonomicky, než nahradit výchovnou roli rodiny.¹

V této souvislosti se znovu vracím k výchově jako takové. Co je tedy výchova? Odpověď asi nebude snadná. Zhruba a přehledně lze říci, že v minulosti byla výchova chápána buď jako **nějaká pomoc**, vedení člověka k tomu, aby se stal sám sebou, tím, čím od přírody je a předpokládalo se, že člověk je od přírody dobrý. Nebo naopak výchova byla chápána jako nějaké **umělé formování**, více méně násilné přetváření a donucování člověka k tomu, aby se stal něčím jiným, tím, čím od přírody není. Zde se předpokládalo, že jeho přirozené tendence, případně jeho vrozená hříšnost, jsou nutně v rozporu s žádoucím chováním a uznávanými ideály. Přitom cílem výchovného působení měl být jednou lidský jedinec, jeho život a štěstí. Jindy sociální skupina, společenský celek, společnost, její prosperita, řád, lidská kultura, nadosobní duchovní

¹ Jirásková, V. Občan v demokratické společnosti. Praha: SLON, 1999, s. 69

hodnoty i hledání osobnosti dokonalé, která by se co nejvíce přiblížila ke svému božskému vzoru.¹

Na tomto místě bych se rád opět vrátil k rodině. Nechci se zde pouštět do definování nějakého rámce, co si dnes pod pojmem rodina všechno dokážeme představit, s tím se zabývám v jiné části své diplomové práce. Domnívám se stejně jako Ivo Možný, že rodina se z lidského páru zakládá až narozením prvního dítěte. Na rozdíl od domácnosti, kterou mohou tvořit a často také tvoří, osoby opačného i stejného pohlaví. Teprve rodičovství ustavuje opravdovou rodinu. V tradiční společnosti bylo **rodičovství** tou nejpřirozenější věcí na světě. V dnešní době se mateřství žen změnilo z přirozeného aktu v akt vědomé volby. Rodičovství tím mnoho získalo, ale řada jistot se z něho zároveň ztratila. V dnešní době je postavení rodičů při socializaci dítěte zatlačováno do pozadí mocným vlivem vrstevnické skupiny, jejíž hodnoty jsou stále více určovány vlivem hromadných sdělovacích prostředků.²

O tom, jak se člověk stává člověkem, nelze vypovídat bez účasti biologické, psychologické a sociologické antropologie. Člověka tvoří bios, psyché, societa. Proto výchova a pedagogický akt má vždy v sobě stránku biologickou, psychologickou a sociologickou. Proces, v němž se utváří lidská bytost, implikuje též otázku po určení člověka, po smyslu jeho existence, po ideálu jeho života a jeho osobnosti. Proto výchova, tak jak ji chápe antropologická pedagogika, si klade za úkol pomáhat lidskému mláděti, aby se polidštilo, aby se stalo člověkem v pravém slova smyslu. Naše společnost se jistě shodne, že bez této pomoci by se lidské mládě člověkem nestalo.

Vychovatel, ať už je to rodič nebo kdokoliv jiný, potřebuje všestranné znalosti o vychovávaném, ale nikoliv proto, aby jej bylo možno co nejlépe ovládat a formovat k předem stanovenému obrazu, nýbrž aby s ním bylo možno navázat smysluplný dialog na téma hledání vlastní cesty v životě, vlastního způsobu vyrovnávání se se skutečností okolo nás a s vlastním způsobem lidské seberealizace. Tuto skutečnost si častěji uvědomují vychovatelé než rodiče dítěte, kteří obecně mají větší sklony s dítětem manipulovat a tak nějak směřovat dítě k **obrazu svému** a plnit si přes svého potomka svá nenaplněná přání. Z tohoto pohledu tedy můžeme chápat výchovu jako specifické směřování k cílům člověka, také jako určitý společenský jev a také jako praktický úkol,

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 11

² Možný, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 1999, s. 17

vše ve vymezeném společenském prostředí, kde to rodinné prostředí, ze kterého vše vychází, je dle mého názoru nejdůležitější.¹

Člověk je vztažen vždy k něčemu mimo sebe, člověk stojí tváří tvář světu, který ho obklopuje, cizí, neúčastný, často nebezpečný, nepřátelský, ale se kterým je spjat tisícerými pouty svých potřeb, který je mu cílem, který si osvojuje a který může být štědrý a blažený, ale také krutý a zákeřný. To vše je tedy prostředí, které nás celý život obklopuje.

Naše přírodní determinovanost je neúprosná a neproměnná. Jednou ze zákonitostí biologického života je možnost existovat jen omezenou dobu. Člověk není vybaven smrtícími drápy jako orel ani ostrými zuby jako lev nebo tygr, přesto sláb a takto nedostatečně vyzbrojen pro tvrdý boj o život v přírodě si vybudoval vlastní umělý svět, nové prostředí, které mu umožnilo nejen přežít, ale dosáhnout dominujícího postavení. Vše přesto, že růstový rytmus člověka je jiný než růstový rytmus zvířete. Ve srovnání s ostatními živočichy se člověk rodí předčasně. Nehotový, s nedokončeným vývojem mozku, neschopen samostatného přemísťování v prostoru, žije první rok svého života sice mimo bezpečí mateřského těla, zato však pod vlivem bohatých podnětů sociálního světa.

Mnohem déle bezmocné, ve srovnání s ostatními mláďaty, je dítě překonává mnohonásobně výsledky svého vývoje. Zvířecí život má sice rytmus, avšak nemá zítřek, nemá včerejšek, nemá čas. Jen člověk je bytost **historická**, jeho biografie má minulost i budoucnost. Člověk je sice vázán na přírodní podmínky, není však svázán s žádným specifickým prostředím. Je schopen tvořivě odpovídat na měnící se situace, dovede se nejlépe přizpůsobovat rozmanitým podmínkám a také velice samozřejmě sám podmínky přetváří a sám sobě si je přizpůsobuje. To vše se ale člověk musí učit. První, kdo mu tyto zkušenosti předává, je jeho **rodina**. Matka, otec, sourozenci, kteří v tomto nebo jiném seskupení rodiny, ve specifickém rodinném prostředí, utvářejí jeho osobnost a dle mého názoru, žádná jiná instituce v tomto raném stádiu vývoje člověka tuto rodinu nedokáže plnohodnotně nahradit.²

Člověk dědičně ztratil jistoty instinktivního chování zvířat. Výměnou za ně získal potence lidských schopností, lidských smyslů, lidských bytostných sil. Proto se člověk

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 17-20

² Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 25-30

člověkem stává, musí být **polidštěn**, nestačí se jenom narodit. Dítě přijímá určitý, společensky podmíněný pohled na svět. Jeho osobnost se vyvíjí v nesmírně členitém poli vlivů. Nalézá svět hotový, jeho aktivita spočívá v osvojování daných rolí a normativních vzorců různého charakteru. Avšak adaptibilitnost dítěte není neomezená. Jeho osobitost jako by vybavovala jeho vědomí svéráznou soustavou filtrů, které některé vlivy přímo nasávají, jiné propouštějí, pro další jsou neprůchodné.

Osobnost si uchovává jistou míru nezávislosti, jež jí dovoluje nebýt pasivním odrazem vnějších podmínek, ale stoupající komplikovanost společenského světa člověka dezorientuje. Ani spotřební sytost nemůže zastířit vzrůstající pocit prázdnoty a cizoty mezi lidmi, kteří rezignují na autenticky činné zasahování do neprůhledně strukturovaného světa. Netroufají si aktivně si svět osvojovat, činně do jeho stavu zasahovat, rozumět mu a přetvářet jej. Jsou spíše předměty, které jsou vydané světu na pospas. V dnešní době má člověk nesmírné množství informací, ne každý je schopen si z této nepřehledné studnice vybrat to správné, to nejdůležitější pro něho samotného, pro jeho rodinu, pro jeho nejbližší. Tato celková zahlcenost některé lidi odradí od nalézání toho podstatného, přičemž pojem podstatný může být pro každého člověka něco jiného. Každý z nás je **autentická osobnost** a chtít si vybrat, reprezentuje touhu člověka nalézat něco nového. Naštěstí každé dítě je z podstaty své existence nesmírně zvědavé a netrpí žádnou frustrací z přemíry informací, jako někteří dospělí lidé. Dítě prostě nevědomky aktivuje svoji soustavu filtrů a co ho zaujme, je nějakým způsobem vstřebáno, to ostatní jako by neexistovalo.¹

Nově narozené dítě zjevně patří své matce. Je na ni totálně závislé a podléhá její suverenitě. Tento nerovný vztah se neprodleně rozšiřuje i na otce. Z této závislosti však vyplývají povinnosti rodičů, které patří k podstatě rodičovství. Přesto rodičovská autonomie nemůže zůstat sociálně neregulována a to z několika prostých příčin:

- 1) **Dítě, zejména malé dítě**, je fyzicky i psychicky křehké a před svými rodiči bezbranné.
- 2) **Ne všichni rodiči dokáží rozeznat**, co je pro jejich dítě to nejlepší, a jsou i rodiče, kteří je mohou svými mentálními či sociálními limity a deformacemi poškozovat.

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 31-32

- 3) **Rodiče někdy vnímají dítě jako nástroj** k uskutečnění svých vlastních projektů a jejich zájem může být i konfliktní se zájmem dítěte.
- 4) **Každá komunita má sama zájem**, aby v ní nevyrůstali jedinci vychovávaní k hodnotám, jež jsou neslučitelné s její vnitřní integritou.

V tom základním, co může společnost od rodičů vyžadovat, lze pozorovat ve všech kulturách principiální shodu. Každé dítě má nárok na to, aby mu jeho otec a matka zajistili a poskytli základní výživu, oblečení, ubytování, zdravotní péči a přístup ke vzdělání alespoň k takovému, aby ho jeho nedostatek v dospělosti nevylučoval na okraj společnosti.

Jednotlivé kultury se ale liší v odpovědi na otázku, nakolik jsou rodiče oprávněni vyžadovat, aby jejich dítě od nich převzalo i jejich koncepci **dobra a dobrého života**, a jaké prostředky mohou rodiče používat pro to, aby toho dosáhli.¹

¹ Možný, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 1999, s. 132-133

2. CHARAKTERISTIKA RODINNÉHO PROSTŘEDÍ

Jestliže přemýšlím o rozvoji osobnosti, kladu si otázku: „Kdybych měl při výchově svých dětí takové teoretické vědomosti, jako mi dalo učivo sociální pedagogiky za poslední čtyři roky, vychovával bych svoje děti jinak? Nastavil bych jim jiné rodinné prostředí, jiné zázemí, jinou výchovu?“ Na tuto otázku není jednoznačná ani jednoduchá odpověď. Pravděpodobně bych některé výchovné problémy v rodině řešil jinak, možná s větším nadhledem k celkovým souvislostem. Možná bych se, teoreticky poučen, některých věcí vyvaroval. Možná bych v některých věcech výchovy byl důslednější, protože v určité části výchovy se důslednost předpokládá. Přesto se domnívám, že naše současná rodinná výchova by se od té minulé zase tolik nelišila. Mám dnes více teoretických znalostí, ale stačí to k naplnění úspěšné výchovy? Jistěže ne. K naplnění úspěšné rodinné výchovy, podle mého názoru, je nutná celá posloupnost společenských jevů rodinného života. Od funkční, ekonomicky stabilní, citové rodiny, přes zvědavé a zvědavé děti, až po sociálně a kulturně vstřícné společenské prostředí obce, regionu a státu. Tím nechci říci, že pouze s těmito předpoklady je výchova úspěšná. Jen se domnívám, že bez těchto předpokladů je ve větší nebo menší míře ztížena.

Tímto se stává rodinné prostředí hodnotou – hodnotou pro dítě. Není to jediná hodnota, se kterou se dítě ve výchově a při rozvoji své osobnosti setkává. Dítě v nekonečných procesech zkoušky a omylu objevuje to, co podporuje životní tendence, i to, co je omezuje a ničí. Všeobecný souhlas mezi lidmi si zaslouží všelidské hodnoty humanismu, demokracie, nezadatelných práv a svobod. Na tomto principu vzájemné tolerance se zakládá interkulturní výchova, která respektuje zvláštnosti hodnot různých etnických a společenských skupin. Toto studium hodnot umožňuje definovat, co vlastně tvoří specifický životní styl toho kterého jedince, té které rodiny, té které generace, té které země. Z tohoto hlediska má výchovný proces za úkol rozvíjet a obohacovat lidské vztahy, má poskytovat předpoklady pro růst a zrání osobnosti v širším měřítku.¹

2.1. Demograficko-psychologické faktory rodinného prostředí

Z České republiky se stává země osamělých lidí. Z celkového počtu 4,2 miliónu domácností má jen jednoho člena 1,3 miliónu, což je téměř třetina domácností.

¹ Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 46-47

Projdeme-li si starší statistiky, například z roku, ve kterém jsem se narodil, konstatuji, že v roce 1961 bylo jednočlenných domácností pouze 514 tisíc.

Přitom se nejedná jen o rodiny seniorů, kterým zemřel partner a děti se dávno osamostatnily. Počty jednotlivých domácností rok od roku ve větším počtu rozšiřují mladí lidé, kteří se rozhodli, že budou žít sami. Kromě toho každoročně přibývají i neúplných rodin. V současné době je domácností, ze kterých zejména z důvodu rozvodu jeden z partnerů odešel, kolem 580 tisíc. V již dříve zmiňovaném roce 1961 jich bylo pouze 250 tisíc.

Přesto nás demografové uklidňují, že obdobný trend je běžný v celé Evropě. Například v zemích patnácti zakládajících členů Evropského společenství je v současnosti přes 56 miliónů jednočlenných domácností.

Psychologové však už tak příliš nadšeni nejsou. Život v osamění, společenská a sociální izolace má na psychický stav a zdraví člověka devastující vliv. Osaměle žijící lidé se dožívají kratšího věku než lidé žijící v páru. Ten, kdo žije osaměle, je také podle lékařů dvakrát více náchylný k chorobám srdce a oběhové soustavy. To představuje při rostoucím počtu osamělých lidí současně i prudký růst výdajů na zdravotnictví a sociální služby.

Mladí lidé, kteří se nejsou ochotni dělit o svůj čas, zážitky, zájmy, ale i výdělek, se zase nenaučí žít v páru nebo ve vícečlenné rodině. Když se nakonec přece jen vdají nebo ožení, může se společné soužití negativně podepsat na kvalitě výchovy dětí.

Protože v dnešní době vše souvisí se vším, děsí rostoucí počet jednočlenných domácností také ekonomy a ekology. Život jen tzv. „single“ začíná představovat nejen psychologický nebo demografický problém. Jednočlenné domácnosti mají také vyšší produkci odpadků, větší spotřebu vody a elektrické energie. Narůstá také potřeba výstavby nových malých bytů a domů pro samostatně žijící osoby a to má za následek zabírání stále více původně zemědělské půdy. Jednočlenné a neúplné rodiny jsou také podle informací Českého statistického úřadu rovněž více ohroženy chudobou. Tato demografická skutečnost vyvolává tlak na státní rozpočet, protože rostoucí počet převážně chudých jednočlenných domácností zvyšuje počty uživatelů sociálních dávek.¹

¹ Statistické informace převzaty z deníku Právo dne 21.11.2009, dále viz. informace ČSÚ.

Oldřich Matoušek ve své knize *Rodina jako instituce a vztahová síť* popisuje příznačné trendy týkající se rodin postindustriální společnosti naší doby následujícím způsobem:

- Tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozdější.
- Tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku. (Tato nesezdaná soužití jsou spokojenější než sezdané páry, ale v čase méně stabilní. Proto některé vyspělé státy upravují legislativu tak, aby chránila zájem dětí narozených nesezdaným partnerům.)
- Zvyšování rozvodovosti.
- Pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti.
- Tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec.
- Prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.¹

Téměř všechny tyto trendy ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Domnívám se, že do tohoto kontextu zapadá také mateřství starších žen nebo-li tzv. pozdní mateřství. Není to sice žádný nový jev, ale počet starších matek (termín označuje ženu rodící po dosažení věku 35 let) se rok od roku rapidně zvyšuje. Podle dostupných údajů se procento starších matek u nás pohybuje kolem 6%. I při stále početnější skupině starších matek se celková porodnost nezvyšuje, ale naopak klesá. Od roku 1994 se v České republice snižuje počet obyvatel.²

Ženy, které ve svých 35 letech zvažují těhotenství, jsou v mnohem lepší fyzické kondici, než stejně staré ženy v minulosti. Z obecnějších sociodemografických hledisek je potřeba uvést, že se zvyšuje vzdělanost a zaměstnanost žen, a že roste rovněž rozmanitost forem rodinného života. Ženy, které odkládají mateřství, mají většinou vyšší vzdělání, žijí a pracují ve městě, budují nejdříve svou profesní pozici, kariéru. Ženy zaměstnané v oblasti školství, výzkumu a vědy mají tedy dost problematické rozhodování, kdy mít děti, zvláště když přerušení kariéry je považováno za brzdu profesního rozvoje.

¹ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997, s. 30

² Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 112, použity zde uvedené statistické údaje.

Zvyšující se rozmanitost rodinného života lze odvodit z mnohem častěji rozvedených a znovu uzavíraných manželství. Studie starších matek přinesla jeden překvapivý výsledek, že starší matky mívají velmi často mladší partnery. Tyto matky rodící poprvé po čtyřicátém roce mají partnery průměrně o tři roky mladší. Pro srovnání, manželé jsou obecně v populaci o dva a půl roku starší než jejich ženy.

I když v dnešní době existuje účinná a poměrně bezpečná kontrola porodnosti, přibližně jedna třetina dětí matek nad 35 let se rodí z neplánovaných těhotenství. Studie to vysvětluje snížením antikoncepční bdělosti u žen, které již nepovažují za pravděpodobné, že by mohly otěhotnět.

Irena Sobotková ve své knize *Psychologie rodiny* uvádí nejčastější okolnosti kolem rozhodování rodičů o přínosech a negativách rodičovství.

Negativa z pohledu rodičů:

- Zpomalení kariéry matky.
- Finanční znevýhodnění.
- Omezení osobní svobody. Péče o dítě zvláště v útlém věku klade značné nároky především na matku.
- Dopad na manželský vztah. Zejména negativní vliv vyčerpanosti, případně emocionální lability ženy na sexuální život.
- Rodičovství je nezvratné rozhodnutí, nelze je vzít zpět.
- Některé ženy a muži se obávají, že by nebyli dobrými rodiči.
- Některé páry nechtějí přivést děti na svět, kde potenciálně hrozí nukleární konflikt nebo vážné globální problémy.

Přínosy z pohledu rodičů:

- Rozvoj vztahů. Mateřství přináší nový, většinou radostný vztah s dítětem a dodává novou dimenzi ve vztahu k partnerovi – žena vidí manžela v roli otce

a muž vidí svou ženu v nové roli matky. Mateřství je také základem pro nová přátelství s jinými matkami a rodinami, které mají malé děti.

- Osobní naplnění. Mateřství je pro některé ženy také příležitost k sebevyjádření a osobnímu rozvoji, dodává pocit osobní hodnoty a smysluplnosti života.
- Pokračování rodu. Pro některé rodiče je velmi podstatný pocit, že prostřednictvím dětí přesáhne jejich rodina do budoucnosti.
- Rodičovství jako výzva. Dává lidem příležitost poznávat sebe i druhé tak, jak by to bez dítěte nebylo možné.
- Rodičovství jako známka dospělosti. Zde studie uvádí pozoruhodný rozdíl mezi muži a ženami. Tento důvod uvádí 79% žen, ale jen 21% mužů.¹

2.2. Materiálně-ekonomické faktory rodinného prostředí

Zdálo by se, že většina občanů České republiky nepodlehla lákadlům konzumní společnosti a již několik let nemění nějak výrazně svůj názor na životní hodnoty. Solidní, spolehlivý partner a dvě děti v rodině zůstávají podle provedených výzkumů na prvním a druhém místě žebříčku životních hodnot.

Hodnoty dobrého životního partnera a dětí předčily podle průzkumů CVVM provedených v roce 2009 i úspěch v zaměstnání, spojený s vysokým finančním ohodnocením. Problémem ale zůstává skutečnost, že i když většina společnosti tyto hodnoty preferuje, realita bývá nakonec jiná. Česká republika patří mezi země s největší rozvodovostí v Evropě a stále více rodin má nakonec pouze jedno dítě.

Například podle studie „Proč chceme děti – hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice“ sociologa Petra Pakosty, 90% budoucích rodičů souhlasí s tím, že je třeba před rozhodnutím mít děti zvážit všechny obtíže a těžkosti, které toto rozhodnutí s sebou přinese. Podle studie Sociologického ústavu AV provedené rovněž v roce 2009, čtyři pětiny dotázaných odpovědělo, že si je vědomo toho, že děti člověka určitým způsobem omezují, že si již nebude moci dělat, co by chtěl.

¹ Sobotková, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001, s. 113-116, použity zde uvedené statistické údaje.

Tento rozpor mezi deklarovanými postoji společnosti a skutečným chováním občanů podporuje svým zjištěním i Český statistický úřad. I když počet rodin s dvěma dětmi stále převažuje. Podle Českého statistického úřadu je takových to rodin 707 tisíc, postupně se zvyšuje počet rodin, které mají nakonec pouze jedno dítě. Podle stejného zdroje je to v současnosti 501 tisíc rodin. Počet rodin se třemi a více dětmi je řadu let poměrně stabilní a pohybuje se kolem 115 tisíc rodin.

Podle sociologů nejsou příčiny toho, že nakonec rodiny mají jen jedno dítě nebo dokonce žádné, jen čistě biologické nebo hospodářské a sociální. I když si sociologové jsou vědomy toho, že dospívají málo populačně početné ročníky a chybí také dlouhodobá koncepce podpory prorodinné politiky. Problém je podle jejich názoru v tom, že současní Češi a Češky se rozhodují, zda mít děti a kolik dětí, nejen pod tlakem biologických hodin nebo pod tlakem okolí, že se tak mají chovat, ale také podle očekávané **ekonomické situace**.

Náklady na dítě, jestliže si sečteme náklady na zázemí, stravu, oblečení a vzdělání, překračují od narození do dospělosti milión korun a u vysokoškoláků se spíše blíží dvoumiliónové hranici. Podle posledního oficiálního průzkumu Českého statistického úřadu z roku 2003 roční náklady na jedno dítě v průměru představovaly téměř 90 tisíc korun, na dvě děti asi 150 tisíc korun. Český statistický úřad k tomu podával vysvětlení, že se jedná o průměrné hodnoty, protože například školné na vybraných elitních školách je často vyšší než průměrné roční náklady na výživu a oblečení jednoho dítěte.

Současným Čechům a Češkám se jejich úsilí najít vhodného partnera, soudě podle počtu rozvodů, ale příliš nedaří. I to je pravděpodobně jeden z důvodů, proč podle výše uvedených průzkumů CVVM neexistuje rovnítka mezi pojmy najít si dobrého partnera a vdát se nebo oženit se. Proto podle psychologů v české populaci stoupá počet párů, kteří spolu žijí bez oficiálního oddacího listu a mají spolu i děti. Podle psychologů mladí lidé ve stále větším počtu nechtějí riskovat drahý rozvod s tahanicemi o majetek. Podle dalšího výzkumu, tentokrát Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, prakticky polovina nesezdaných párů nakonec svůj dlouhodobý vztah legalizuje sňatkem, ve většině případů ale až po narození dítěte.¹

¹ Statistické informace převzaty z deníku Právo dne 31.12.2009, dále viz. informace ČSÚ, CVVM.

Současná česká rodina je rodinou zaměstnané ženy. Zaměstnání ženy je pro většinu rodin stále ještě ekonomickou nutností. Málokterá rodina by dnes vystačila s jedním platem. Žena je u nás přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti. Je v rodině častěji nespokojena než muž a častěji také dává podnět k rozvodu. Muž je v práci více angažován než žena, je obecně lépe placen než žena a očekává od ženy, že jeho pracovní zaujetí bude chápat a podporovat. Žena čeká od muže kromě pomoci v domácnosti a hmotného zajištění rodiny také citový souzvuk a vztahové porozumění. Některé ženy se úspěšně věnují podnikání a veřejné činnosti, ale není jich mnoho a často jejich ekonomický a politický úspěch je vyvážen krizí rodinného života, která nezdědkou vyvrcholí i rozvodem a odchodem takto úspěšné ženy od rodiny.¹

2.3. Kulturně-výchovné faktory rodinného prostředí

Výchova plní ve společnosti funkci přenosu objektivních hodnot v zájmu zachování a dalšího rozvoje kultury. Člověk jedná pod vlivem idejí, které ho motivují. To, co se člověku nejeví jako hodnota, nemůže se mu stát podnětem k uvědomělé činnosti. Člověk, ať už je to dítě nebo dospělý, se učí reprodukovat naučené a vyzkoušené. Ale lidská osobnost se neformuje tím, že se něco nezúčastněně dovídá. Že něco přichází z vnějšku, kolikrát nevíáno, co je víceméně dítětem lhostejně přijímáno jako dané a hotové, nýbrž tím, jak dítě **objevuje hodnoty**, jak se s nimi **identifikuje**, jak je přijímá do svého vnitřního světa. Jak také dokáže překonávat překážky, které se dítěti staví do cesty při vytváření a zvnitřňování svých vybraných hodnot.

Proto účinná výchova je možná jen na základě hodnotového přístupu. Interakce a komunikace se za příznivých okolností prožívá jako hodnota ze strany vychovávaných a vychovávajících. Právě ve sféře hodnot dítě pociťuje radost a štěstí a rozvíjí svoji tvořivost, právě ve sféře hodnot existují předpoklady pro růst a zrání osobnosti.²

Toto vše se děje ve společnosti jako takové, ale vše má základ v rodině a v rodinném prostředí. Rodina odedávna a především existuje proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své děti. Kromě toho, že je rodina biologicky významná pro udržení lidstva, je také základní jednotkou lidské společnosti. Reprodukuje člověka nejen jako

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 35

² Kučerová, S. Člověk – hodnoty – výchova. Prešov: ManaCon, 1996, s. 49

živočicha, zprostředkovává mu vrůstání do jeho kultury a společnosti. Rodina krom toho propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity.

Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztah k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to nejpodstatnější, co dítěti předává – sociální dovednosti, bez kterých by se dítě v dospělosti neobešlo.¹

Naše kultura velice zdůrazňuje vliv rodičovské péče na utváření povahy dítěte i vliv rodiny na duševní rovnováhu dospělého. Na druhé straně stále méně vyžaduje, aby jednotlivec rodinu zakládal. V dnešní západní kultuře je možné zakotvit individuální totožnost v profesi, v zájmech, v rekreačních činnostech, ale povinnost patřit do rodiny už není nutnost jako ve středověku.

Přesto stále zdůrazňujeme, že jenom svobodný, citlivě vychovávaný člověk může rozvinout všechny svůj vrozený potenciál. Jenom člověk vychovaný ve stabilní rodině, stále stejnými rodiči, ve stabilním domově a v láskyplné atmosféře může, jako sazenice opečovaná pozorným, citlivým zahradníkem v chráněném skleníkovém prostředí, co nejlépe vyrašit, vykvést a přinést plody.

Na druhou stranu, až úplně v posledních letech se v naší západní kultuře začínají ozývat odborníci varující před přílišnou povolností a demokratičností výchovy dětí. Tito odborníci upozorňují na skutečnost, že dnes je již v některých západních zemích možné, aby dítě iniciovalo soudní proces proti svému rodiči. V tomto procesu ústy svého právního zástupce rodiče obviní, že o ně dobře **nepečuje**.

Nicméně, každá společnost, nemá-li se zhroutit, potřebuje jistou mocenskou hierarchii, jisté nepřekročitelné hranice osobní autonomie, jistá pravidla regulující dovolené způsoby prosazování individuálních zájmů. Rodina, jako první model společnosti, se kterou se dítě setkává, mu musí zprostředkovat nejen láskyplnou péči, ale i **jasnou představu** o těchto pravidlech a mezích. Problémem naší doby je skutečnost, že naše postindustriální západní společnost má potíže s tím, že zmíněná pravidla a meze nemůže jednoduše odvodit z náboženských příkázání. Společnost

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 8

našeho typu tyto pravidla odvozuje ze svých tradic, jež jsou sloučeninou řecko-křesťansko-osvícenských vlivů.¹

2.4. Životní styl

Po sametové revoluci v roce 1989 dochází k zásadním společenským změnám. V této době, nebo krátce po ní se rodí generace dnešních adolescentů. Oni ještě nezažili cinkání klíčů na náměstích, ani ještě necítili ten čerstvý závan vzájemné solidarity. To vše zažili jejich rodiče vychovávaní v jiném duchu rodinné výchovy a rodinného prostředí. Přesto ale nový, ženoucí se životní styl prožívali již od svého narození. Doba, kdy co bylo dříve černé je dnes bílé. Doba, kdy z nedostatku zboží je v krátké době jeho nadbytek. Doba, kdy čerstvý závan vzájemné solidarity je velmi rychle vystřídán požívačným užíváním všech výtobytků kapitalismu. Kup si, užívej si, dožeh co jsi dosud nemohl, on to vždy někdo zaplatí, vždyť stále ještě je hodně věcí nás všech a je z čeho brát.

Současná generace dnešních adolescentů touto dobou projít nemohla, ale tato doba už zasáhla jejich výchovu a jejich rodinné prostředí. Najednou se velice rozvírají nůžky mezi těmi, kdo něco restituovali nebo zprivatizovali, a těmi, kdo na to neměli prostředky nebo nechápali ty skutečnosti, které se kolem různých privatizačních projektů prováděly. Alespoň v počátku této doby neznamenal většina uzavřených smluv víc, než hodnotu papíru, na kterém byly napsány. Odebrat zboží a nezaplatit nebo zaplatit pozdě, až po několika urgencích, se najednou stávalo pravidlem. Jak nedodržet smlouvu, obelhat svého partnera nebo společníka, dobře zkrachovat a po čase podnikat v něčem jiném, podle zákona s čistým štítem, byl v té době velmi častý jev.

Možná máme štěstí v tom, že prvotním symbolem sametové revoluce byl student. Vysokoškolák nebo středoškolák, který s těmi klíči začal cinkat jako jeden z prvních. Je obecně prokázáno, že mládež má zvýšenou míru kritičnosti, uplatňuje touhu po samostatnosti, svobodě myšlení a jednání. Mládež má nevyrovnané sebevědomí a často rozporuplné sebehodnocení. Mladí lidé obtížněji uznávají kompromisy a mají často tendence negovat jednání ostatních. Neradi přijímají kritiku a mají tendence řešit situace radikálně. K tomu všemu samozřejmě patří touha po dobrodružství, tříbení hodnotových žebříčků, hledání smyslu a perspektiv života. Proto se ale, podle mého názoru, naše

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 80-81

společnost po období velkého výkyvu nemorálních praktik znovu snad vrací ke slušnému lidskému jednání. Je asi pravda, že vstupem do Evropského společenství se společnost více zbyrokratizovala v různých oblastech našeho života. Zvláště ve státní správě a samosprávě je tento posun markantní, ale na druhé straně se ještě více otevřely možnosti nepřeberných aktivit po celém tomto prostoru, které zvláště mládež dokáže bezesbytku využít.¹

Proto v současném našem světě získává mladý člověk nepochybně více svobody, má širší rozhled v důsledku vzdělání, cestování, využití moderní techniky a podobných výdobytků moderní doby. Zároveň ale očekávání mládeže naráží na meze společenských podmínek. Řada jevů jako nedostatek učebních míst, omezení možnosti v přijetí na konkrétní školu, o kterou mám zájem, hrozba nezaměstnanosti a podobně, výrazně snižují možnosti autonomního rozhodování. Odtud pak pramení pocity skepse a bezmoci. Snahy o individualitu a autenticitu jsou konfrontovány s technicky zracionalizovaným světem, kdy člověk je snadno zaměnitelný a anonymní. Není tedy divu, že v takto rozkolísaném světě, kdy ideálem se stává pragmatický člověk, který se umí prosadit, jehož smysl má pouze tehdy, vede-li ke konkrétním výsledkům, se mládež ocitá jakoby na hladině rozbouřeného moře.

Současný život běží příliš rychle, než aby vytvářel dostatečný časoprostor pro kontinuální vrůstání do společnosti. Chybí žádoucí vzory, rodina a její vzory jsou zasouvány do pozadí. Co může nabídnout v této oblasti otec, když netuší, jaká hudební skupina vévodí té které hitparádě? Co může v této oblasti nabídnout matka, když nemá přehled o nejnovějších mobilních telefonech a kompaktních discích? Proto se celý proces sociálního zrání redukuje na praktické užití. Výsledkem této situace je to, že mladí lidé žijí velmi často ze dne na den, bez dlouhodobějších citů, bez výraznějších duchovních hodnot, bez hodnotného prožívání volného času. Cílem je žít naplno přítomností, přičemž tento život často postrádá hlubší citové prožitky.²

Po sametové revoluci v roce 1989 zažívají rodiny těžkosti, na něž nebyl nikdo připraven. Ani rodiče, ani děti, ale také pracovníci rodinných a manželských poraden, na které se lidé s těmito problémy nejčastěji obraceli. Většina těchto problémů souvisela s otevřením prostoru pro nové druhy společenského uplatnění dospělých mužů a žen.

¹ Kraus, B. a kol. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006, s. 11-13

² Kraus, B. a kol. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006, s. 14

Typickým případem nového problému byla krize v rodině muže, který začal podnikat, v podnikání se mu dařilo, ale jeho přítomnost v rodině byla minimální. Někdy se svou absencí snaží rodině vynahradit zvýšeným přispíváním do rodinného rozpočtu. Jindy frustruje zbytek rodiny tím, že většinu společných financí investuje do svého podnikání a zbývající členové rodiny si připadají ukřádeni na svých právech. Rozpad rodiny je dokonán odhalením milenky tohoto úspěšného muže, následuje rozvod nebo odchod muže od rodiny a často vytvoření nové rodiny s touto ženou.

Dalším typem nového životního stylu jsou rodinné konflikty vyvolané tím, že tentokrát žena dosáhla výrazně lepšího postavení a příjmů než její manžel. Ten se musí vypořádat s tím, že jeho žena je významnější postavou jak doma, tak ve společnosti. Ne každý manžel v takovém to případě přebere částečně roli ženy v zabezpečení domácnosti, rodinného života a výchovy dětí.

V některých rodinách se po změně společenského zřízení podařil společenský a ekonomický vzestup oběma manželům a krize rodinného života se odvíjela nad otázkou, kdo a v jaké míře se bude věnovat výchově dětí, přípravě jejich zázemí a obstarávání domácnosti. Tato potíž se někde řešila angažováním babiček, jinde námezdními pomocníky v domácnosti, někde i tak, že břemeno domácích povinností bylo přesunuto na nejstarší dítě. Přirozeným důsledkem tohoto počínání bylo rozvolnění vztahů v rodině a postupné vytrácení pocitů solidarity a rodinné vzájemnosti.

Naše společnost zná ještě další podobu rodinného konfliktu a to je krize rodinných vztahů, která byla vytvořena nedostatečným ekonomickým zázemím rodiny. Celosvětová krize, která zasáhla také naši společnost, generuje velké množství lidí bez pracovního uplatnění. Jestliže v rodině zůstanou bez práce oba rodiče, je jen otázkou času, kdy se tíživá ekonomická situace promítne do všech oblastí rodinného života, výchovu dětí v to nevyjímaje.¹

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 36

3. RODINA A JEJÍ VLIV NA ROZVOJ OSOBNOSTI

Rodina přes všechny známky jistého krizového vývoje a v důsledku toho i úvah o tom, že rodina, v podobě jaké se vžila v evropských poměrech, se přežila, stále zůstává **zásadní socializační institucí** a důležitým článkem v životě společnosti. Rodina také stále zůstává jako primární sociální skupina v procesu socializace dítěte a přes všechny vzrůstající vlivy dalších činitelů je faktorem, který se zásadně podílí na formování osobnosti mladého člověka. Jde především o období jeho raného dětství, kdy kvalitní působení rodiny nemůže prakticky nahradit žádná jiná instituce. Rodinné prostředí je ideálním místem pro stimulaci příznivého rozvoje dětí, zázemím, v němž trvale prožívají city solidarity, přátelství, sympatie, lásky a bezpečí, tedy domovem v pravém smyslu slova tohoto významu.¹

Jak tedy lze charakterizovat dnešní rodinu? Asi bychom se shodli na tom, že na rozdíl od minulosti je dnešní rodina více uzavřená a více izolovaná. V průměru se zúžila síť vazeb sousedských, přátelských, zčásti i příbuzenských. To má za následek tu skutečnost, že při vyhocené nebo krizové situaci zůstává rodina na tuto událost **sama** a v konečném důsledku je tedy **labilnější** na tyto otřesy. Toto lze také považovat za jeden z faktorů vysoké rozvodovosti. Dřívější vícegenerační rodiny dokázaly pravděpodobně systémem svých příbuzenských vazeb podpořit tu skutečnost, že na řešení vyhocené nebo krizové situace se podílelo více lidí. Tito ostatní příbuzní působili asi v největší míře jako prostředníci a tímto způsobem napomáhali vyřešit vzniklý problém.

V dnešní rodině se také výrazně změnilo postavení žen. V rodinách lze pozorovat nejen vyrovnání rolí muže a ženy, a tedy přibližně stejný podíl obou na chodu domácnosti, ale v jistých situacích i určitou **záměnu rolí**. Má-li žena vyšší vzdělání a nabídka její pracovní příležitosti je vyšší než u muže, což je často vyjádřeno vyšším peněžním ohodnocením, muž v daleko větší míře než dříve přebírá její povinnosti, protože minimálně ve finančním zajištění i pro něho je tento stav výhodný.

Na druhou stranu se najde dostatek mužů, kteří tento stav „**nevydýchají**“, s danou věcí se nedokáží vyrovnat a buď se ženou v této oblasti začnou soupeřit, což má obecně

¹ Kraus, B. Sociální aspekty výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 122

negativní vliv na rodinu a na její prostředí nebo z rodiny odcházejí, protože podle nich v materiální oblasti zabezpečení rodiny zklamali.

Změnil se také vztah rodičů a dětí. Tato demokratizační tendence mezi rodiči a dětmi se promítá do větší složitosti rodinné výchovy. Autorita především otců klesla, děti, především v období dospívání, jsou velmi citlivé na jakékoliv rodičovské zásahy, které v některých případech považují za vpád do svého soukromí. Na druhou stranu se ukazuje, že v nadpoloviční většině si rodiče přisvojují rozhodovací právo v řadě vážných životních situací, jako je rozhodování o budoucí profesi dítěte nebo od útlého věku dítěte velmi aktivně působí na výběr sportovního zaměření, často již s vidinou budoucího profesionála. Dětem v tomto případě nechávají jen nepatrný prostor pro samostatné řešení těchto životních situací.¹

Nic se ale v životě lidském nedá zastavit a děti rostou a dospívají rodičům před očima. Nelze tento fakt odbyť prostým konstatováním, že polovinu populace naší planety tvoří děti a mládež. Už jen z tohoto důvodu poutaly osudy mladé generace vždy pozornost společnosti. Historie nás učí, že již v pátém století př. n. l. říká Sokrates, že mládež si zvykla na příliš velký přepych, přezírá autority a nemá úctu ke stáří. Dokonce babylónská tabulka uložená v Britském muzeu, jejíž stáří se odhaduje na pět tisíc let, nese nápis „Jak je ten mladý svět nemorální“.

Mládež na počátku nového tisíciletí patří ke společenským kategoriím, které mají určující vliv na její další vývoj. Je to právě ona, která představuje vzdělanostní, kvalifikační a tím produktivní potenciál pro další období. V současné době se dají vyzorovat změny v hodnotové orientaci mládeže. Mění se jejich názory na rodinu a její úlohu v životě. Dalším rysem je zřetelný posun na věkové škále, pokud jde o uzavírání manželství, a o rození prvých dětí z těchto manželství.²

Chceme-li přesněji definovat pojem mládež, můžeme se například v Pedagogickém slovníku dozvědět, že „mládež je sociální skupina tvořená lidmi ve věku přibližně od 15 do 25 let, kteří již ve společnosti neplní role dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých. Má charakteristický způsob chování a myšlení, jiný systém vzorů,

¹ Kraus, B. Sociální aspekty výchovy. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 124

² Kraus, B. a kol. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006, s. 7

norem a hodnot. Každá generace reprodukuje některé kulturní hodnoty dané společnosti, jiné odmítá a vytváří hodnoty nové“.¹

3.1. Charakteristika vývoje osobnosti do období adolescence

Vývoj osobnosti a její zrání není samovolný proces, ale představuje výsledek interakce činitelů vnitřních (dědičné a vrozené vlivy) i vnějších (prostředí a výchova). Protože vzájemné působení všech biologických a sociálních vlivů na utváření psychiky a osobnosti je u jednotlivých osob odlišné, je každá osobnost jedinečná.

Žádný z vnějších činitelů utváření psychiky a osobnosti nemá na vývoj duševna a osobnosti člověka ani lineární, ani mechanický vliv. U každého dítěte, u každého člověka se totiž všechny tyto vlivy „lomí“ přes jeho svérázné vnitřní, tj. duševní osobnostní podmínky. Navíc nelze zapomínat ani na význam náhodných a nepředpokládaných vlivů.

Vrozená a dědičností daná výbava organismu a vnějšího prostředí, které formuje člověka zejména svými výchovnými vlivy, nestojí vůči sobě v ostrém protikladu. Genetická výbava organismu a prostředí se neustále vzájemně ve vývoji prolínají.

Normální růst a vývoj dítěte podmiňuje dobrý zdravotní stav rodičů, zdárný průběh těhotenství, porodu a novorozeneckého období. Dále úplná harmonická rodina, dobrá socioekonomická, psychosociální a kulturní úroveň této rodiny a také výchovná připravenost rodičů a jejich uvědomělé a láskyplné poskytování adekvátní péče.²

Lidský život lze podle věkových zvláštností rozdělit na několik vývojových stádií. Toto rozdělení však dosud není jednotné a všeobecně přijímané. Pro potřebu této diplomové práce jsem si vybral rozdělení vývojových stádií na podkladě anatomickém a fyziologickém, které provedl antropolog Jindřich Matiegka. Jeho rozdělení jednotlivých vývojových stádií do období, které mě zajímá je následující:

- Věk **kojence a batolete** (do tří let)
- Věk **dítěte předškolního věku** (do šesti let)

¹ Kraus, B. a kol. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido, 2006, s. 9 (dle Průcha, Walterová a Mareš 1998, s. 133)

² Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 3-6

- Věk **dítěte školního věku** (do dvanácti let)
- Věk **dospívající mládeže** (do patnácti let)
- Věk **dospělé mládeže** (do dvaceti let)

Z hlediska vývojové psychologie je početí dítěte jeden z nejrozhodnějších okamžiků života, ve kterém je dána dědičná výbava, pohlavní diference a četnost početí. Je pravda, že vliv rodinného prostředí na rozvoj budoucí osobnosti je v této fázi z hlediska výchovy nulový.

Protože ale v lidském životě vše souvisí se vším, má pro průběh těhotenství a úspěšný vývoj plodu velký význam trvalý soulad v manželství. Je tedy potřeba, aby ženy, budoucí matky, žily v těhotenství v pohodě, harmonii, bez zbytečného rozčilování, rozlad a bez velké tělesné a duševní námahy. Zvláště v tomto období je potřebné dodržování zdravého životního stylu. Dnešní velmi uspěchaná a stresově působící doba s sebou nese v daleko větší míře než dříve komplikace v těhotenství. Tyto komplikace mohou mít značný vliv na vývoj dítěte i po jeho narození.¹

Kdy tedy mohou rodiče začít uplatňovat svoji rodinnou výchovu ve svém specifickém rodinném prostředí? Rudolf Kohoutek ve svém učebním textu *Vývojová psychologie* upozorňuje, že je to již v novorozeneckém období, kdy správná rodinná výchova, je spojena především se zajišťováním nutných biologických funkcí dítěte.

Zůstanu-li tedy u prvního věkového období, neměli bychom se domnívat, že kojenci vyžadují ze všech věkových stádií nejméně výchovné péče. Proto by neměli rodiče omezovat tuto péči o dítě na přebalování a krmení. Vývoj kojenců je totiž do značné míry závislý na tom, jak je rodiče podněcují, nestačí dítě pouze „hlídat“.

Psychologické výzkumy napovídají, že do prvního roku jde hlavně o napodobování výrazových projevů rodičů, ale od konce prvního roku už jde o vědomé a uvědomělé napodobování. Tyto uvedené normy ovšem platí pouze pro dítě, které je tělesně zdravé a má přiměřený dědičný základ spolu s dostatkem podnětů z rodinného nebo náhradního prostředí nutných pro optimální duševní vývoj. Výzkumy vývojové psychologie potvrzují, že zde patrně má rozhodující význam také dobrá citová atmosféra

¹ Kohoutek, R. *Vývojová psychologie*. Brno: IMS, 2003, s. 14-16

existenciální jistoty, která by měla každé dítě obklopovat. Dítě tuto atmosféru vnímá, výzkumy potvrzují, že ji vnímá citlivěji než dospělý, což pravděpodobně souvisí s převahou emotivní reaktivity dítěte nad reaktivitou rozumovou, která ještě není vyvinuta.¹

Počátkem třetího měsíce mohou rodiče již působit i na rozvoj estetického vnímání dítěte. Proto prostředí, ve kterém se dítě zdržuje, by mělo být vhodně barevně sladěno. Přesto klíčovou osobou v tomto období je pro dítě matka. Její nepřetržitý kontakt s dítětem vytváří optimální podmínky pro zdárný tělesný a duševní vývoj dítěte. Matka je také klíčovou osobou pro utváření sociálních vztahů.

Pro vývoj poznávacích procesů dítěte má velký význam vývoj řeči, který je v tomto období velmi prudký a intenzivní. Rodiče by měli vždy chtít, aby řeč dítěte byla správná, proto musí být vždy vzorem dítěti, správně artikulovat a to samé po dítěti vyžadovat, i když všechny začátky jsou vždy těžké. Návyk správné a kultivované řeči považují někteří odborníci dokonce za jedno z nejdůležitějších preventivních opatření proti závadám v chování. Dítě by nemělo v rodině cítit rozpor mezi způsobem vyjadřování v soukromí a způsobem vyjadřování ve společnosti. Takový rozpor ve výchově by mohl vést dítě k pokrytectví. Rodiče by si měli být také vědomi, že mají k otázkám dítěte zaujímat vážný postoj. Na každou otázku je nutné dát přiměřenou odpověď.²

Druhé období, tedy věk dítěte předškolního věku, je někdy také označován jako „**první dětství**“. Zde se začínají utvářet základní rysy osobnosti člověka. Většina odborníků a tento názor reprezentuje i Rudolf Kohoutek, se domnívá, že prvních šest let života dítěte je často pro další vývoj osobnosti rozhodující.³

V prvním a druhém období věku dítěte, tak jak bylo popsáno dříve, sehrávají nejvýznamnější úlohu při rozvoji osobnosti dítěte rodiče. Na základě prostudované literatury a v ní vyjádření odborníků, k nimž patří rovněž názor Rudolfa Kohoutka, mohou jen opakovat zde uvedené názory a příklady, které tuto skutečnost potvrzují. Většina odborníků se shoduje v názoru, že **vliv rodinného prostředí** a výchovy už

¹ Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 18-20

² Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 23-26

³ Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 31

nikdy nebude **tak zásadní** a natolik ovlivňovat rozvoj osobnosti dítěte jako v těchto prvních šesti letech.

V tomto období s vývojem řeči úzce souvisí vývoj myšlení, které je u dětí velmi těsně spjato s konkrétními životními situacemi. Obzor myšlení a představ dítěte se stále rozšiřuje, podobně jako se rozšiřuje obzor zkušeností dítěte a rozsah jeho slovníku. V tomto období mají nezastupitelné místo pohádky. Rozvíjejí řeč, myšlení, fantazii a podněcují v dítěti fantazijní vcítění se do pohádkové situace, kterou velmi často emotivně prožívá, včetně mimických a pantomimických reakcí.

V tomto období dětí předškolního věku by si měli rodiče při své výchově velmi dobře uvědomit, že děti jsou velmi sugestivní a napodobují dospělé. Věří, že dospělí jsou vševědoucí a všemohoucí, důvěřují svým rodičům a respektují jejich autoritu. Právě v tomto období mohou rodiče nejlépe klást žádoucí základy hodnotového systému svých dětí. Zde se předpokládá sugestivní výchova, působící na city, neboť každý zážitek na dítě působí tím více, čím více je prosycen citovostí.

Rodiče by se měli tedy také zamýšlet nad tím, zda má dítě uspokojeny hmotné potřeby, které děti v dnešní době většinou uspokojeny mají, a také nad tím, zda má dítě uspokojeny i potřeby citového vyžití. Potřeba citového vyžití je jednou ze základních potřeb dětí i dospělých. U dítěte se projevuje potřebou někomu náležet, touhou po bezpečí, potřebou být chráněn, mít někoho, ke komu se může kdykoliv uchýlit, s kým se může polaskat, komu si může postěžovat. **Stabilní** rodinné prostředí s vnímavými rodiči, je ta nejlepší prevence před stavem citového strádání, způsobeného nedostatečnými citovými vazbami k jiným lidem, v tomto případě hlavně k rodičům, případně sourozencům.¹

„Opravdu lidská povaha se vytváří z největší části v prvních letech života a vše, co se do povahy ukládá v těchto prvních letech, klade se tam natrvalo, stává se druhou přirozeností člověka. Co si člověk osvojuje později, nikdy už nemá tu hloubku, jakou vyniká vše, co si osvojíme v dětských letech...“²

¹ Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 38-39

² Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, citace dle K. D. Ušinského, s. 40

„...ze všech lidí, s nimiž se setkáváme, devět z desíti jsou tím, čím jsou, dobří či zlí, prospěšní či neprospěšní, jen vycvácáním. Proto je hlavním úkolem tohoto vývojového období zajistit dítěti výchovu, bezpečí a péči v harmonickém rodinném kruhu.“¹

Třetí období, věk dítěte školního věku, nastává nástupem dítěte do školy. Dítě získává novou sociální roli, **stává se školákem**, což se projevuje často i v jeho výrazových projevech, je například vážnější.

Samo dovršení šestého roku věku a posouzení tělesného vývoje dítěte neříká však nic významného o tom, jak se dítě ve škole pracovně a sociálně zařadí, jak bude celkově prospívat, jakým způsobem se nadále bude utvářet jeho osobnost.

Pro školu připravené a zralé děti se většinou na vyučování těší. Se svou novou společenskou rolí se vyrovnávají bez výraznějších obtíží. Daří se jim úspěšně zvládnout nové úkoly, a tak získat sebedůvěru. Jsou to děti způsobilé pro školní docházku a pro školní práci.

Školní způsobilost tedy rozumíme dosažení takového stupně v tělesném a duševním vývoji, který umožňuje, aby dítě bylo schopno bez újmy na tělesném a duševním zdraví vyhovovat nárokům, které na ně klade školní vyučování, a dosáhnout vzhledem ke svému nadání a své pili přiměřených školních výsledků.²

V této souvislosti nám opět vyvstane otázka **podnětnosti** rodinného prostředí na rozvoj osobnosti dítěte. Studie prokázaly, že mezi dětmi ze stimulujícího rodinného prostředí bylo 7% dětí nezralých. Mezi dětmi z průměrně stimulujících rodin bylo 18,5% dětí nezralých pro školu. Ale ve skupině dětí z prostředí výchovně zanedbávajícího, již plnou třetinu tvořily děti nezralé.³

V současné době v moderních školách se projevuje stále významnější snaha o vytváření individuálních výukových plánů s ohledem na schopnosti a speciální potřeby problémových a postižených dětí. Jde o obecnější úsilí, o integraci problémových a postižených dětí do běžných škol a do běžného života.

¹ Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, citace dle J. Locka, s. 40

² Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 41-42

³ Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 44

Jinak toto třetí období je obdobím relativního klidu, a to u dívek přibližně do deseti let a u chlapců přibližně do jedenácti let. Jde o poměrně spokojené vývojové období, které se i výchovně dobře zvládá. Je také nazýváno obdobím nezdůvodněné autority a škola má v tomto období velký vliv na utváření a rozvíjení osobnosti dítěte. Hlavním druhem činnosti se stává učení. Této skutečnosti by si měli být rodiče velmi dobře vědomi a tuto činnost svých dětí podporovat i ve svém rodinném prostředí.

Čtvrté období, věk dospívající mládeže nebo také období puberty, trvá asi do patnácti let a končí pohlavní dospělostí. Pro počátek puberty je charakteristické tzv. **pubertální zrychlení** (akcelerace) růstu.

S těmito pubertálními změnami se musí dospívající jedinec vyrovnat i z hlediska svého sebeobrazu a sebepojetí. V době dospívání se sebeobraz a sebepojetí nejen dobudovává, ale také přebudovává. Dospívajícího jedince proto velmi zajímá jaký vlastně je, jaké má možnosti, kde leží jeho hranice a především, jak se jeví svému okolí.

Po stránce psychologické je pro pubertu typická nevyzrálost postojů, potřeba společenského kontaktu s vrstevníky, velká změna v sebepojetí, kdy vlastní já se stává hodnotou i problémem. Místo rodičů nabývají velký vliv na sebehodnocení vrstevníci. Z těchto důvodů také dochází k odklonu od dosavadních autorit a dospívající jedinec má výraznou tendenci se osamostatnit, je emočně a afektivně labilnější a někdy bývá až přehnaně kritický.

Toto dospívání, které zabírá zhruba třetí pětiletí života, je proces, v němž se člověk přeměňuje z dítěte v mladého člověka, s výraznými ženskými nebo mužskými znaky, schopného plodivé činnosti. Jeho tělesný vývoj se dosažením pohlavní zralosti nezastavuje, ale pokračuje dál. **Puberta** je tedy především jakýmsi měřítkem správnosti, zkušebním kamenem dřívější výchovy, přičemž však nesmíme opomíjet sklony a povahové rysy zděděné, vrozené a také získané například na základě poškození mozku, neboť ne každý povahový rys je důsledkem výchovy.

Nedostatky, které se v pubertě objevují, jsou těžko výchovně ovlivnitelné, protože koření v minulosti. Proto se v pubertě nejvíce projevují následky defektů výchovy z dřívějších let. Mimoto se v tomto období snadněji budí z latentního stavu různé vrozené chorobné dispozice. Nedostatky dřívější výchovy i nežádoucí vrozené sklony dítěte v tomto období pak často kulminují. To ovšem neznamená, že se dítě v pubertě již

nedá výchovně ovlivnit a zvládnout. Výchovné působení na dospívající dítě je pouze obtížnější.¹

Mnoho zbytečných konfliktů mezi rodiči a dospívajícími dětmi v tomto období je zaviněno nerespektováním zvýšeného sebecitu dětí a srážením jejich sebevědomí. Rodiče by měli být velmi opatrní v používání všech forem strefování se do sebecitu dětí, jako je výsměch a ironie. To samé platí o učitelích a vychovatelích. U nich je však předpoklad, že jako odborníci ve svém oboru dokáží těmto situacím předcházet.

Rodiče by si měli také velmi dobře uvědomit, že dítě v tomto období je již schopno navázat hluboké přátelství a intenzívně prožít vědomí sounáležitosti k určité skupině. Dítě v pubertě vždy někoho napodobuje. Buď je mu vzorem skutečná osoba, která může být kladná, ale často bývá záporná nebo to může být nějaká románová předloha.

Ve vztahu dospívajících k dospělým se dítě stále více vymaňuje ze společenské závislosti na nejbližších příbuzných. Již nevzhlíží ke svým rodičům jakoby „zdola“, ale začíná se na ně dívat jako na sobě rovné a nezřídká má sklon své rodiče kritizovat, podceňovat a odsuzovat. V případě, že v rodině nepanují dobré vztahy, staví se ke členům své rodiny obecně velmi kriticky. V tomto období by rodiče nikdy neměli požadovat po dítěti **otrockou podrobnost**. Je nutné respektovat jeho osobnost. Dospívající se již nepovažuje za dítě, na které si může kdokoli kdykoliv křiknout. Všechny domluvy je potřebné řešit individuálně mezi „čtyřma očima“ s konkrétním ujednáním nebo trestem.

„Nemyslete si, že vychováváte své dítě pouze tehdy, když s ním mluvíte, nebo když je poučujete nebo mu poroučíte. Vychováváte je v každé chvíli svého života, dokonce i tehdy, když nejste doma. Jak se oblékáte, jak mluvíte s jinými lidmi a o jiných lidech, jak se radujete nebo jak jste smutní, jak jednáte s přáteli i nepřáteli, jakým způsobem se smějete, jak čtete noviny – to vše má pro dítě velký význam.“²

Páté období, věk dospělé mládeže nebo také adolescence trvá do dvaceti let. Termín adolescence je odvozen z latinského slovesa **adolescere**, což v překladu znamená dorůstat, dospívat, mohutnět a dle mého názoru tyto termíny velmi dobře vystihují tuto etapu v lidském životě. Počátek tohoto období je spojován s plnou reprodukční zralostí,

¹ Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, s. 57-59

² Kohoutek, R. Vývojová psychologie. Brno: IMS, 2003, citace dle A. S. Makarenka, s. 66

v jejímž průběhu se obvykle ukončuje tělesný růst. Pro ukončení adolescence biologická kritéria již takovou váhu nemají, důležitější jsou kritéria psychologická, což je dosažení osobní autonomie, sociologická, jakou bude mít dotyčný roli a pedagogická, jakou získá profesní kvalifikaci.

Trvalou charakteristikou tohoto období zůstává, že je považováno za most mezi dětstvím a dospělostí. Zejména sebereflexe a seberegulace nabývají na významu a samy o sobě se stávají pro adolescenty významnou hodnotou.¹

Adolescence je často vnímaná jako bouře a konflikt. V tomto období jako by se člověk podruhé narodil. Je to období turbulence, plné oscilací mezi protiklady, jako je nadšení proti světobolu, citlivost proti cynismu nebo přátelství proti samotě. Dospívající je napůl necivilizovaný divoch s nekontrolovatelnými impulsy, teprve postupně se civilizuje a mění v zodpovědného člena moderní společnosti.

Tato bouře a vzdor nebo citová rozkolísanost a negativní emocionální ladění, zejména ve vztahu k dospělým, konkrétně rodičům, by mělo být tolerováno a chápáno jako nutné zlo pro rozvinutí silné, zralé osobnosti dospělého člověka. Přesto je průběh dospívání velmi závislý na specifických kulturních a společenských podmínkách, tj. na hodnotách, tradicích a normách konkrétní společnosti, konkrétní komunity, konkrétního stylu rodinného života. Tento vzdor a konflikt se tradičně přisuzuje zejména mezigeneračním vztahům. Poznatky některých empirických výzkumů to však nepotvrzují. Současní adolescenti častěji vypovídají, že si se svými rodiči více rozumí, než že se s nimi dostávají do konfliktů. Také dospívající, kteří zmiňují konflikty a spory s rodiči, je často měli už v dětství. Následně se také ukazuje, že **generační konflikt** je odlišně popisován a interpretován dospělými a adolescenty.²

Adolescence je také často vnímaná jako čas pro splnění vývojového úkolu. Teoretické diskuse se někdy vedou o tom, zda je toto období specifickou, kvalitativně odlišnou fází ontologického vývoje nebo zda je kontinuální součástí životní dráhy člověka. Východisko nabízí koncept vývojového úkolu podle R. J. Havighursta doplněný a specifikovaný řadou dalších autorů. Níže uvedený přehled, který zde uvádím, je modifikovanou verzí z těchto výčtů:

¹ Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, s. 11-13

² Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, dle Koopse, 1996, s. 19

- Přijetí vlastního těla, fyzických změn, včetně pohlavní zralosti a pohlavní role.
- Kognitivní komplexita, flexibilita a abstraktní myšlení – schopnost aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní zkušenosti.
- Uplatnění emocionálního a kognitivního potenciálu ve vrstevnických vztazích, schopnost a dovednost vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví.
- Změna vztahu k dospělým (rodičům, dalším autoritám) – autonomie, popřípadě vzájemný respekt a kooperace nahrazuje emocionální závislost.
- Získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k určitým jistotám, které s ní souvisí – k volbě povolání, k získání základní profesní kvalifikace, k ujasnění představ o budoucí profesi.
- Získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život.
- Rozvoj intelektu, emocionality a interpersonálních dovedností zaměřených ke komunitě a společnosti – tj. získání kompetence pro sociálně zodpovědné chování.
- Představa o budoucích prioritách v dospělosti – důležitých osobních cílech a stylu života.
- Ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace vlastního vztahu ke světu a k životu (světový názor).¹

Vztahy a vazby v původní rodině zůstávají vlivným faktorem socializace a individuace dospívajícího zpravidla po celé období adolescence. Mezigenerační konflikt, který se jevil jako nezbytný předpoklad pro překonání závislosti na rodičích a získání pocitu vlastní autonomie, se dnes často posuzuje méně kategoricky. Ukazuje se, že tento průběh nelze generalizovat, přičemž zde nejsou jen individuální rozdíly, ale i kulturní a historické odlišnosti. Vztah může zůstat trvale pozitivní, a přitom se závislost na rodičích může snižovat. Navíc zde může fungovat fakt, že rodiče jsou si vědomi **přirozenosti** dočasné pozice svých potomků a přijímají jejich bouření

¹ Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, dle R. J. Havighursta (1948/1974), Hilla, 1980, Millera, 1989, Hurrelmana, 1994, s. 21

a rebelování jako přechodnou nutnost. Trpělivě čekají až to „přejde“, a tím hloubku zjevného konfliktu oslabují.

Podle svých vlastních zkušeností se ztotožňují s názorem A. Petersenové, že předpoklad, že konflikt rodičů s dospívajícími je v zásadě zdravý a nutný pro pozitivní vývoj, se jako univerzální vývojový vzorec v současnosti nepotvrzuje. A. Petersenová dokládá, že vysoká míra konfliktů je zaznamenána především u adolescentů s tzv. rizikovým chováním – delikvencí, úteků z domova, vstupem do náboženských sekt, nedokončením střední školy, konzumací drog, respektive s vyšším výskytem sebevražd a duševních poruch. Naproti tomu tam, kde se rizikové chování adolescentů nevyskytuje, ubývá i konfliktů mezi rodiči a jejich potomky.

V těchto případech je důležitý rodičovský zájem a angažovanost, emoční intenzita interakce, podstata rodičovského vedení a podstata rodičovské autority. Konflikty nevadí, když mají adolescenti pocit, že mohou svobodně vyjadřovat své názory a že se na jejich názory bere ohled. Na úrovni komunikace v rodině jde v případě sebeprosazování o schopnost vyjádřit svůj vlastní pohled tak, aby ho pochopili druzí, a současně také o přijetí zodpovědnosti za svůj názor. To zahrnuje i respekt rodičů k jejich názorům a naslouchání jejich argumentaci. Z výše uvedených šetření bylo zjištěno, že vyváženost obou složek této komunikace posilovala osobní identitu adolescentů.¹

Ne všichni rodiče ale reagují na dospívání svých dětí zrale a s nadhledem. Například ke konci časně adolescence, kdy je egoismus dospívajících největší, se řada rodičů pokouší ještě zvýšit kontrolu, což automaticky zvyšuje napětí a provokuje častější konflikty. Je to často projev vlastní nejistoty ve vztahu k dětem. Srovnání chování a životního stylu života dnešních adolescentů a jejich rodičů neukazuje tolik odlišností. Na druhou stranu určitá nerizikovost a nekonfliktnost vztahu rodič – adolescent pak vede k tomu, že dospívající vstupuje do dospělosti, aniž by prošel ohněm vlastní krize. Výsledkem takové výchovy a zkušenosti poté často bývá katastrofální selhání adolescenta nebo mladého dospělého v situacích, které prověřují jeho charakter. Zdá se

¹ Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, dle A. Petersenové 1988, s. 66-68

tedy, že bezbřehá ochrana a umetená cestička od rodičů není ten nejlepší počin, který mohou rodiče svým dětem na cestě k dospělosti a osamostatnění dát.¹

Dnešní velmi překotná doba a rychlý vývoj prakticky ve všech oblastech našeho života klade před současnou generaci dospívajících stále nové výzvy a nároky. Dospívající mají zvýšenou potřebu potvrdit si svou vlastní hodnotu, což je také jedním z faktorů, který zvyšuje zdravotní a sociální rizika této sociální skupiny. Přesto výzkumy ukazují, že klíčovým faktorem pro predikci rizikového chování je rodina adolescenta. Jako prevence rizikového vývoje se tradičně zdůrazňuje význam pozitivních emočních vztahů v rodině a otevřená komunikace s rodiči. Nemalý význam má však také začlenění rodiny a rodinných příslušníků do dalších sociálních struktur. Důležité je například, zda a jaké vztahy jsou mezi rodiči a školou, do jaké míry jsou rodiče v kontaktu s přáteli a vrstevníky svých dospívajících dětí, jaký je jejich celkový životní styl.²

3.2. Kladný a záporný vliv rodiny

Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek.

Každá rodina má svou vlastní vůni a každá v nějaké míře obecně závazná pravidla fungování společnosti. Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální. Bez osobního, vysoce angažovaného zaujetí rodičů na osudu dětí by se děti vychovávat nedaly. Bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám rovněž ne.

Dítě se v rodině učí mnoha dovednostem, jež nejsou závislé na jeho pohlaví. Učí se však také své sexuální roli. Rozhodujícím obdobím pro toto učení je předškolní věk a podstatnou podmínkou úspěchu je přítomnost dobře přijímaného rodičovského vzoru. Dívka se těžko stane vyrovnanou, společensky kompetentní ženou, nemá-li v dětství na očích matku nebo její náhradu. Chlapec se těžko bude orientovat v tom, co je správné mužské chování, nebude-li v rodině vystaven přímému vlivu otce nebo jiného muže.

¹ Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, dle E. Friedenberga, s. 69

² Macek, P. Adolescence. Praha: Portál, 1999, s. 103

Pro formování sexuální role je samozřejmě podstatný i kontakt s rodičem opačného pohlaví.

„Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte. Další takovou podmínkou je bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí. Obojí může dítěti poskytnout jen rodina, a to nezastupitelně.“¹

Touto citací z knihy *Rodina jako instituce a vztahová síť* autora Oldřicha Matouška se opět vracím na úvod své diplomové práce, kde jsem použil podobnou citaci na toto téma od Stanislavy Kučerové. Domnívám se tedy, že je-li naší společnosti a kompetentním činitelům známo, jakou nezastupitelnou úlohu ve vývoji dítěte hraje funkční rodina, má naše společnost špatně nastaveny mechanismy její podpory a ochrany. Tuto situaci nakonec dokládá i nesmyslné handrkování o výši mateřské a podobných sociálních dávek zaměřených na podporu rodiny v našem zákonodárném sboru, i když v současnosti prochází naše společnost ekonomickou krizí. Proto je pro mě nepochopitelné, že se krátí výdaje na podporu naší budoucnosti, ale výdaje například na přezbrojení naší armády jiným typem útočných pušek nebo navýšení počtu vojáků našich válečných zahraničních misí se nám předkládá jako priorita.

Jestliže se znovu vrátím k posuzování kladného nebo případně záporného vlivu rodiny na rozvoj osobnosti dítěte, musím z prostudované literatury konstatovat, že prostor, který mají rodiče na vychovávání dětí, se v poslední době stále zužuje. Moderní stát přebírá úlohu zajišťovatele výchovy dětí nejpozději od doby, kdy dětem začíná povinná školní docházka. Proto se v současnosti považuje rodina za nezastupitelné podpůrné a výchovné prostředí pouze u předškolních dětí. Nová doba také posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem. Rodina je více než jindy protiváhou veřejného prostoru – rodina dává možnost jiného než konzumního postoje. Přesto nejcenějším statkem, který dnes rodina dětem předává, už není majetek, ale vzdělání, i když pouze nepřímo a to volbou vhodné školy. Na druhou stranu je více než dobré, když může rodina svým dětem k dobré škole přidat i dobré hmotné zabezpečení po dobu studia, což současné době někdy bývá nezbytná nutnost.

¹ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997, s. 8

Nelze opomenout, že rodina je také těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně dospělý člověk opírá pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti vlastní existence, na nich závisí jeho psychická pohoda i zdraví. Děti i partner dospělému zrcadlí jeho chování. Dospělý se svými dětmi znovu prožívá vlastní dětství a může se vyhnout chybám, které na něm spáchali jeho rodiče. Pokud někdo z rodiny vážně onemocní nebo se dostane do jiných nesnází, je rodina schopna mobilizovat značné rezervy. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného zázemí. V ideálním případě si tento typ pomoci neklade žádné podmínky.

Na druhé straně je rodina i zdrojem stresu. Děti jsou vydány všanc rozmarům dospělých. Rodiče musí být dětem k dispozici stále, ať unavení nebo odpočatí nebo nemocní. Mnoho individuálních plánů se může uskutečnit pouze se souhlasem partnera, případně dětí nebo musí být složitě vyjednáváno o kompromisech. V některých situacích se jednotlivec musí zcela podřídit zájmu rodiny. Když to nedokáže a rodinu opustí, způsobí většinou sobě i zbytku rodiny psychický úraz. Proto radost z dětí a partnera má i svůj rub – starosti a úzkosti.

Rodina je kromě toho také jednotkou, která má společné hospodářství. V době, kdy žena pečuje o malé děti, zajišťuje obživu rodiny obvykle muž. V době, kdy jsou děti větší, se na zaopatřování prostředků k životu podílí muž i žena. Jejich role přitom nejsou definovány jako stejné, ale rozdílné. Společnost má nějaký typ dělby práce mezi muže a ženy. V naší moderní industriální společnosti se tyto rozdíly sblížují, úplně setřít je však žádný typ společenského uspořádání nemůže.¹

V rodině ale také existují různé formy rodinného spojení. Za primární spojení je dnes považován vztah mezi matkou a dítětem. Tento vztah vzniká a stabilizuje se už v době těhotenství. Společenské role si dítě osvojuje v alianci s dospělými členy rodiny a v aliancích se sourozenci. Nejvýznamnější rodinnou aliancí dítěte je spojení mezi dítětem a rodičem stejného pohlaví. V tomto spojení se dítě učí nápodobou, jednoduše se s rodičem identifikuje. Nejen děti, ale i rodiče jsou na uzavření této aliance naprogramováni. Výzkumy na toto téma bylo prokázáno, že otcové věnují více pozornosti synům a matky dcerám. Samozřejmě, že v průběhu dospívání dětí se vztahy mezi členy rodiny neustále utvářejí a mění. Další výzkumy

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 8-29

v této oblasti potvrzují významnou roli otce. Přítomnost otce v rodině snižuje riziko kriminálního chování chlapců v dospívání.

Spojení mezi dětmi je další významný subsystém rodiny. Dítě se v něm učí solidaritě na vrstevnické úrovni, formuje roli partnera, kterou bude později zastávat vůči spolužákům, kolegům, přátelům, vůči partnerovi v lásce, případně i vůči manželskému partnerovi.

Dítě, které nemá možnost uzavřít alespoň s jedním rodičem nebo jeho stabilní náhradou pevnou alianci, se považuje za deprivované, tzn. zbavené náležité rodičovské péče. Takové dítě se začne opožďovat ve vývoji, v rozvoji intelektu, v sociálních dovednostech a bývá i častěji nemocné. Dlouhodobá deprivace v časném dětství má následky trvající celý život. Je prokázáno, že náhradní rodinná péče je tím úspěšnější, čím více napodobuje podmínky v úplné rodině.¹

V této souvislosti se znovu vracím k termínům rodina a rodinné prostředí, jak jsem popisoval tyto skutečnosti v podkapitole *Člověk a současná rodina*. V této podkapitole si kladu otázku: „A co svobodné matky, které v mnoha případech do křestního listu nechtějí uvést a také neuvedou žádného otce?“ Jaká je tedy rodina svobodné matky, bez ohledu na to, jestli splňuje nějakou definici rodiny nebo ne?

Obecně dostupné výzkumy dokládají, že těhotenství svobodných matek probíhá komplikovaněji a tyto matky mají také obecně více komplikací při porodu než matky vdané. Bytová a finanční situace těchto matek je horší než u žen vdaných. Děti svobodných matek mají horší školní prospěch, i když se inteligencí neliší od dětí z úplných rodin. Svobodné matky více strádají osamělostí. V mnoha případech je tíží odmítavý postoj otce dítěte. Následně muž chybí nejen matce, ale i dítěti. Chlapec nemá k dispozici mužský vzor, který potřebuje tím více, čím více se blíží k pubertě. Výzkumy ukazují, že otec je vzor nejen tím, co sám dělá, je i vzorem spolupráce, pokud ovšem s matkou opravdu spolupracuje. Otec je významný i pro dceru. Výzkumy ukazují, že dcery vychovávané bez otce mají často v dospělosti extrémnější postoje k mužům. Na jedné straně je to nekritický obdiv, na druhé straně až naprosté odmítání mužů. Děti svobodných matek také ve většině případů nemají sourozence. Z toho také vyplývá, že vazba mezi svobodnou matkou a jejím dítětem je silnější a nepochybně bude ovlivněna

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 81-82

matčinyým postojem k mužům. Z těchto skutečností se dá oprávněně předpokládat, že dítě svobodné matky bude mít více problémů s navazováním partnerského vztahu a s rodinným soužitím.¹

Pravděpodobně nejtěžší zásah do rodiny a rodinného prostředí, pomineme-li traumatické krizové situace, je rozvod. Každý rozvod má stránku ekonomickou, právní a osobní. Rozvod představuje pro všechny zúčastněné zátěž, někdy i na několik let. Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí. Dospělí ztrácejí partnera, děti přicházejí o stálou přítomnost otce, případně matky, někteří účastníci rozvodu musejí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem. Rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama. Po rozvodu se také negativně může změnit vztah dětí k tomu rodiči, s nímž žijí. Obvykle je to matka, které mohou děti vyčítat zhoršenou ekonomickou situaci zbylé části rodiny.²

Po rozvodu přesto většina mužů a značná část žen znovu vstupuje do manželství, jejich rodina se tím rekonstruuje. Žena, která se svými dětmi rekonstruovanou rodinu zakládá, může jen výjimečně dosáhnout pocitu, že její nový manžel patří pouze do této nově vzniklé rodiny. Manžel zpravidla za svými vlastními dětmi buď odchází mimo novou rodinu nebo je do nového domova přivádí. Muž zakládající po rozvodu novou rodinu nemusí být ještě zcela citově odpoután od rodiny, v níž žil předtím.

Rekonstruovaná rodina a její rodinné prostředí tedy stojí a padá se schopností zvládat střety zájmů, s ochotou ke kompromisům, s tolerancí. Výzkumy prováděné v rekonstruovaných rodinách uvádějí nejčastěji tři překážky sdílené dospělými členy rodiny:

- Představa, že rekonstruovaná rodina má fungovat stejně jako rodina předchozí.
- Představa, že mezi nevlastním rodičem a dětmi vznikne rychle citové pouto nebo se alespoň budou schopni rychle přizpůsobit.
- Představa, že nevlastní matka se nutně chová zle k dětem, které neprodila.

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, dle E. Gbelcové a T. Nováka, s. 112-113

² Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 117-119

Těžkosti, kterých má rekonstruovaná rodina více než rodina s vlastními dětmi, se dají řešit jen po revizi uvedených pověr a z toho vyplývajících změn očekávání.¹

Nejen dítě, které je v rodině vychovááno, je ovlivňováno rodiči. Také dospělý člověk je formován rodinou, v níž žije, a **prostředím**, které tato rodina vytváří. Je prakticky jedno, je-li to rodina vlastní nebo rekonstruovaná. Podle mého názoru je nejpodstatnější, jsou-li nebo vytvoří-li se mezi členy rodiny vzájemná citová pouta, vzájemný vztah přátelství, důvěry a solidarity a má-li rodina a její členové snahu řešit všechny problémy vyplývající z dnešního velmi složitého a provázaného života.

Přesto není rodinné prostředí všemocné. Dítě přichází na svět vybaveno určitými zděděnými vlastnostmi. Jeho temperamentová konstituce může být ovlivněna jak dědičností, tak nitroděložním vývojem, nebo také průběhem porodu. Touto výbavou dítě předurčuje vztahy, které se mezi ním a rodičem rozvinou. Dítě je naprogramováno tak, aby si v určitých obdobích dobývalo svou totožnost tím, že se rodičovskému vlivu vzpírá. Realizace tohoto vrozeného programu představuje pro jedny rodiče těžší zkoušku než pro druhé. Vidět dítě jako pasivního příjemce rodičovského vlivu nebo přímo jako oběť rodičů znamená hrubě zjednodušovat. Dítě je ještě před narozením svérázná bytost, vybavená mnohými kompetencemi, mnohými vlohami, jež spoluurčují interakční vzorce, které se mezi ním a rodiči rozvinou. A rodina je sice velmi důležitá, ale je to jen jeden z vnějších vlivů, které na dítě během dětství a dospívání působí.²

Nicméně se domnívám, že i na závěr své teoretické části této diplomové práce se mohu znovu vrátit k úvodu knihy Stanislavy Kučerové *Člověk – hodnoty – výchova*, protože láskyplná péče rodičů o zdravý vývoj svých dětí bez ohledu na to, jestli je spojuje pokrevní pouto nebo pouto adoptivní, dává nejlepší předpoklady pro rozvoj svébytné osobnosti každého člověka. Na druhou stranu je dítě, tak jak jsem uvedl v předcházejícím odstavci, svérázná bytost, vybavená mnohými kompetencemi a mnohými vlohami a v největší míře záleží na něm, jak se dokáže i při nepříznivých podmínkách prosadit. Přejme si, aby takovýchto dětí, které nemají své rodinné zázemí a musí se tedy v této společnosti sami prosazovat, bylo co nejméně.

¹ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, dle výzkumů manželů Visharových, s. 121-122

² Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 1997, s. 82

4. PRŮZKUM Vlivu RODINNÉHO PROSTŘEDÍ NA ROZVOJ OSOBNOSTI

Ve své teoretické části této diplomové práce jsem se snažil prostudovat co nejvíce poznatků o vlivu rodinného prostředí na rozvoj osobnosti. Autoři průřezově uvádějí důležitost podnětného rodinného prostředí na optimální vývoj a rozvoj osobnosti dítěte. Rodina a její prostředí je v dnešní globalizované společnosti jednou z mála jistot určité kontinuity vývoje nové generace a jejího postupného začleňování do struktur společnosti a přebírání rolí od starší generace.

Ve své praktické části této diplomové práce jsem se snažil tyto poznatky ověřit provedeným kvalitativním průzkumem u respondentů (informantů), studentů středních škol z boskovického regionu. Tato sociální skupina adolescentů má již většinově utvořené základní vzorce svého chování a jejich vývoj k tomuto stavu v návaznosti na jejich rodinné prostředí byl předmětem tohoto průzkumu.

4.1. Projekt a zaměření průzkumu

Jak jsem popsal výše, tato část mé diplomové práce je zaměřena na kvalitativní průzkum problematiky vlivu rodinného prostředí sociální skupiny adolescentů, studentů středních škol z boskovického regionu, na rozvoj jejich osobnosti. Konkrétně se jedná o zjištění vlivu ekonomických faktorů, sociálně-vztahových faktorů a výchovného stylu na problémy v chování, prospěchu, případně deviantního jednání.

V publikaci autorů Romana Švaříčka, Kláry Šed'ové a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* zdůrazňují autoři, že základním důvodem pro výběr výzkumného přístupu by měl být výzkumný problém a způsob, jakým k němu badatel přistupuje, neboť volba metodologického přístupu určuje podobu získaných výsledků.

Podstatou kvalitativního výzkumu je do široka rozprostřený sběr dat bez toho, že by na počátku byly stanoveny základní proměnné. Stejně tak nejsou předem stanoveny hypotézy a výzkumný projekt není závislý na teorii, kterou již před tím někdo vybudoval. Jde o to do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací. Logika kvalitativního výzkumu je induktivní, teprve po nasbírání dostatečného množství dat začíná

výzkumník pátrat po pravidelnostech, které se v těchto datech vyskytují, formuje předběžné závěry a hledá pro ně další oporu v datech.¹

V publikaci *Úvod do pedagogického výzkumu* popisuje autor Peter Gavora, že hlavním rysem kvalitativního výzkumu je dlouhodobost, intenzivnost a podrobný zápis. Vzhledem k vlastnostem kvalitativního výzkumu, se dá říci, že hlavním výzkumným nástrojem je výzkumník sám. Cílem kvalitativního výzkumu je porozumět lidem a událostem v jejich životě. Výzkumníci se soustřeďují spíše na subjektivní svět osob, z tohoto důvodu je nejlepším nástrojem zkoumání vlastní úsudek a zkušenosti výzkumníka.

Pokud jde o reliabilitu, kvalitativní výzkum je vlastně protipólem přísně strukturovaného výzkumu. U kvalitativního výzkumu se zkoumají spíše specifické než typické situace, proto není možné u něj vyhovět známému požadavku na zjišťování reliability – replikovat výzkum. Replikování kvalitativního výzkumu však nemusí přinést žádný důkaz o reliabilitě. Situace, které se zkoumají, se totiž neustále mění, jsou proměnlivé. To však nezabavuje realizátory kvalitativního výzkumu povinnosti podrobně popsat metody a postupy použité na získávání údajů, aby si případný čtenář mohl ověřit správnost a korektnost jejich práce.

Validita se zabezpečuje dlouhodobostí výzkumu, přímým kontaktem s realitou a s rozsáhlým a velmi konkrétním, výstižným a přesným popisem, často s použitím autentických citátů výroků zkoumaných osob.²

S přihlédnutím k výše uvedenému jsem pro svůj průzkum použil metody rozhovoru – nestrukturované interview, kde jsem si předem zvolil posloupnost otázek, které byly stejné pro všechny vytipované respondenty (informanty). Rozhodl jsem se pro tuto metodu, protože mi umožnila zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů těchto zkoumaných osob. Protože je tato metoda postavena na interpersonálním kontaktu, snažil jsem se o navázání přátelského vztahu s těmito osobami a vytvoření otevřené atmosféry. Nestrukturované interview jsem použil proto, že část mých otázek je důvěrného charakteru a pravdivost odpovědí, dle mého názoru, musí umožňovat úplnou volnost odpovědí těchto osob.

¹ Švaříček, R., Šedřová, K. a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007, s. 22-24

² Gavora, P. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000, s. 142-148

Průzkumný soubor jsem provedl výběrem záměrným na základě relevantních znaků, kde jsem si stanovil, pokud možno co nejširěji strukturované rodinné prostředí a zázemí respondentů. Výběr respondentů jsem neuskutečnil sám, ale pomocí expertů z této sociální skupiny. Těmito experty byli studenti z boskovického regionu, kteří ukončili střední školu v minulém školním roce a jejich sociální vazby na dřívější spolužáky nadále trvaly. Tímto způsobem jsem vytipoval 8 respondentů, kteří dle mého názoru vyrůstali v různě odlišných rodinných prostředích.

Protože jsem se snažil o to, aby prostředí při interview bylo tiché, klidné a s co nejméně rušivými prvky, použil jsem pro interview svoji kancelář na Finančním úřadě v Boskovicích. Součástí interview každého respondenta byla exkurze po výše uvedeném úřadě. Tuto skutečnost považuji za velmi důležitou, neboť i já jsem odpovídal respondentům na jejich dotazy, což následně mělo vliv na otevřenost jejich odpovědí. Odpovědi respondentů jsem si písemně zaznamenával do předem připravených archů. Při tomto průzkumu jsem se snažil zapisovat odpovědi autenticky v terminologii sdělené respondentem, ale některé výrazy jsem byl nucen upravit podle jazykového významu.

Interview 1 – odpovědi: Stanislav

1. Kolik je Ti let?

Je mi 18 roků a 4 měsíce.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem ve 3. ročníku na gymnáziu, ale teď mě podmíněčně vyloučili.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Měl jsem prakticky vždy na ZŠ skoro samé jedničky, tak otec chtěl, abych šel na gymnázium, protože odtud mohu jít kamkoli.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Ne, mně jde učení samo.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Na ZŠ jen takové drobnosti, většinou to skončilo poznámkou. V sedmičce a osmičce jsem měl ředitelskou důtku. Teď na gymnáziu jsem to trochu přehnal s jedním prvákem, ale za dvě facky si myslím, že podmíněčné vyloučení je moc. Já jsem v prváku také musel poslouchat starší kluky a udělat pro ně pár drobností.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Nekouřím, alkohol jen míchaný na diskotéce, tam to patří, aby se člověk rozproudil.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy, a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Ne, jen asi dvakrát na diskotéce jsme si dali do pití nějaké prášky na výdrž, ale nic to s námi neudělalo. Jen jsem to chtěl vyzkoušet.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám sestru. Je jí 14 let. Ona je zatím úplně blbá. Nevím, co bych k tomu víc řekl. Je holka, tak poslouchá.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

Že je chleba všude o dvou kůrkách a že si člověk nemá nechat nic líbit. Ten, kdo si v dnešní době nechá s..t na hlavu, bude celý život chudák. To říká můj otec a já si myslím, že je to pravda. Matka je normální, je to moje matka.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?
Otec je podnikatel, vždy byl podnikatel a vždy podnikatel bude. Má strojní průmyslovku. Matka má ekonomku a prodává boty.
11. Jak spolu vycházíte?
Normálně.
12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?
Normálně. Tak jak ostatní. Sem tam jsem dostal od otce pár facek za nějakou klukovinu. Matka by si to nedovolila, jen si chtěla se mnou stále o každé blbosti vykládat.
13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to, nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
Ano bydlíme spolu se sestrou a rodiči v rodinném domku. Celkem to jde. Mám svůj pokoj v přízemí a nikdo mně tam neleze.
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
Ne.
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
Bezpředmětná otázka.
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?
Ráno jdu do školy, po škole mívám trénink, protože hraju fotbal. Večer občas zajdu s klukama na pivko. Otce doma moc nevidím, dělá byznys. Matka bývá odpoledne doma.
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
Ne, jen otec má své místo u stolu, kde jí. Tam sedí jen on.
18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?
Otec říká, že jsme trošku nad průměr, ale že to není na žádné velké vyskakování. Normální věci, co chci, tak dostanu. Jestli udělám maturitu, tak dostanu auto.

19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?

Otec říká, že o rodinu se vždy dokázal postarat. Asi jsme neměli nikdy nějaký nedostatek peněz.

20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?

Většinou jsem dostal, co jsem chtěl. Asi to bylo o něco dražší, než měli moji kamarádi.

21. V současnosti bydlíš s rodiči,

V podnájmu

V družstevním bytě

V bytě nebo RD v osobním vlastnictví

Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)

V RD v osobním vlastnictví.

22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)

6+2.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

Otec, protože podniká, prodavačka moc nevydělává.

24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Normálně. Otec mě brávil od mala na fotbal a hokej. Matka mě pak vozila na tréninky, když byl otec za byznysem.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Moc ne, nebyl čas.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Asi ano, matka, ale moc si to nepamatuji.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Otec chtěl, abych dělal nějaký sport, proto jsem začal chodit hrát fotbal a dělám ho stále.

28. Uved', jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Párkrát jsme byli v divadle. Já si pamatuji, že před divadlem byl vždy raut.

29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Otec říká, že nejdůležitější je štěstí a zdraví. Štěstí na dobrá rozhodnutí a zdraví na to, aby sis těch dobrých rozhodnutí užil. Já s tím souhlasím.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Jsou to stejné hodnoty jako má můj otec a matka je má asi taky takové.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

S otcem, protože jsme chlapi. Ženský jsou jen ženský.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Asi mě stále ještě ovlivňuje otec a jeho názory, protože se mi jeho názory líbí. Ale už se dost často rozhoduji sám. Nejsem už žádné dítě.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Nejsou.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Nejsem.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 2 – odpovědi: Eva

1. Kolik je Ti let?

Je mi 17 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem ve 2. ročníku na gymnáziu.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Šly sem všechny mé kamarádky a mamka nebyla proti.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Hodně se učím, ale moc mi to nejde. Asi jsem měla jít na učňák. Ale všechny mé velmi dobré kamarádky šly sem. Co bych dělala sama někde jinde.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Skoro ne, jen kvůli kouření, když nás viděla párkrát učitelka o přestávce. Také jsme odešly bez dovolení z vyučování. Ale důtku jsme dostaly všechny holky, žádného organizátora z nás nedostali.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Kouřím, ale jen s holkama u školy a autobusu, když si krátíme čas, alkohol moc nepiji, jen občas pivo s holkama.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy, a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Ne, žádné drogy jsem nezkoušela. Ale na diskotéce občas kluci kamarádkám nabízeli extázi do pití. Jestli teda nekecali.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám bratra. Je mu 10 let. Někdy mě štve, protože máme společný pokoj a bere mně moje věci a neuklízí po sobě. Mamka se s ním často zlobí a říká, že je na něj slabá.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

Kdo je můj otec. My žijeme s mamkou sami. Mamka se na toto téma se mnou nechce bavit.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?
Mamka je vyučená krejčová. My žijeme s bratrem a mamkou sami. Mamka uklízí na ZŠ.
11. Jak spolu vycházíte?
Celkem to jde, akorát mě mamka nechce nikam pouštět, abych prý nedopadla jako ona (myšleno těhotenství v osmnácti letech).
12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?
Celkem normálně. Mamka dříve pracovala v závodě na tři směny, a tak nás hodně hlídala babička. Ta mě také nechce nikam pouštět.
13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to, nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
Jednou bych chtěla bydlet sama. Bydlím s mamkou a bráchou u babičky v jejím bytě. Když se kámošky baví o tom, co vše mají ve svém pokoji, tak jim trochu závidím. Až budu vydělávat, chci mít vlastní byt.
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
Babička. Je to mamčina matka. Co si pamatuji, tak vždy jsme bydleli u ní.
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
Babička ovlivňuje určitě moji mamku. Vždy, co si pamatuji, tak jí do všeho mluvila. Mamka je měkká a nechá se od babičky komandovat. Já ne, já se radím s kámoškama.
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?
Ráno mám školu, někdy i odpoledne. Pak přijdu domů a buď se učím, nebo pomáhám babičce s lepením různých korálků. Tím si babička přivydělává k důchodu. Někdy jdu ven s holkami ze třídy. Taky chodím občas na doučování nebo pomáhat mamce s úklidem ve škole.
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
Ne.

18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?

Asi podprůměr. Babička nám dává kapesné a každý měsíc se bojí, jestli všechno zaplatíme (inkaso, nájem).

19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?

Asi stejně jako teď. Ale když žil ještě děda, více s námi chodil do lesa a na procházky. Taky nám s bráchou kupoval víc věcí.

20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?

Asi ty praktické, jako bundy, mikiny a tak. Ale děda nám dříve kupoval i různé zbytečné maličkosti.

21. V současnosti bydlíš s rodiči,

V podnájmu

V družstevním bytě

V bytě nebo RD v osobním vlastnictví

Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)

V podnájmu.

22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)

3+1.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

U nás má asi největší příjem babička. Má důchod a ještě si přivydělává.

Mamka, když dělala na tři směny, měla také více peněz, ale pak ji propustili.

24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Mamka na mě asi neměla moc času. Hrál si se mnou hlavně děda a i babička.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Mamka ne, ale děda ano. Myslím, že dost často.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Děda určitě. Myslím, že někdy i mamka a babička, ale moc si to nepamatuji.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Neprovozovala.

28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Asi ne, nepamatuji se.

29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Babička říká peníze, mamka klid. Já dávám na první místo samostatnost a peníze, protože bez nich by to nešlo. Vím, že by tam mělo být i zdraví, tak tedy i zdraví.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Asi ano, mamka o tom moc nemluví, ale asi by to řekla stejně.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

Nejvíce jsem si rozuměla s dědou. Byl to jediný mužský v naší rodině a ráda jsem ho ve všem poslouchala.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Myslím si, že už mám své názory. Asi mě nejvíce dokážou ovlivnit kamarádky. Mamka a babička už nemají šanci.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Mamka není.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Nejsem.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 3 – odpovědi: Pavla

1. Kolik je Ti let?

Je mi 19 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Momentálně nestuduji, mám školu přerušenu, ale od září asi určitě nastoupím. Už si to vyřizuji. Jen nevím, do kterého ročníku mě vezmou. Oni mě napařili moc neomluvených hodin. Tolik jsem jich určitě neměla. Když mě nevezmou zpátky, půjdu na jinou školu, nejsem přece hloupá. Já jsem dělala střední integrovanou školu, ale zatím nemám dodělaný třetí ročník.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Nejsem hloupá, střední udělám klidně bez učení. Přece nepůjdu na učňák, tam chodí blbečci. Integrovaná škola byla bez přijímaček, tak jsem se tam přihlásila.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Ne, nejsem hloupá.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Já mám smůlu, že se do všeho nešťastnou náhodou připletu. Jsem klasický průšvihář, na kterého ostatní všechno svedou. Učitelé taky nejsou vůbec objektivní. Neptají se po pravdě, mají to hned vyřešeno. Myslím si, že většinu trestů jsem neměla dostat, ale nezblázním se z toho.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Kouřím, alkohol prakticky nepiji. Já už nějaký čas pracuji v restauraci a také kasíruji a když ho člověk má (alkohol), tak nemůže pořádně počítat.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

O tom se nebudu bavit, ale člověk má možnost vyzkoušet všechno.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Nemám sourozence, jsem rozmazlený jedináček.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?
Že kdyby nebyla matka tak úspěšná (ve své profesi) a otec byl více tolerantní, tak jsme mohli žít spolu v poklidu, jako když jsem byla malá.
10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?
Matka dělá manažerku ve velké firmě, má vysokou ekonomickou školu, otec je vyučen nějakým mechanikem, jezdí s kamionem.
11. Jak spolu vycházíte?
Já nyní rodiče moc nevidám, tak nevím, co k tomu říci.
12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?
Asi tak jako ostatní děti. Jako jedináček jsem byla dost rozmazlovaná.
13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to, nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
Ne, co nedělám školu, tak bydlím sama. Už moc nepředpokládám, že bych se domů vrátila bydlet.
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
Jak se to vezme. Poté co se rodiče rozvedli a otec se odstěhoval, bydlí s matkou její přítel, mladší přítel.
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
Mě tedy neovlivňuje. Jasně jsem mu dala najevo, že je pro mě jen vetřelec. Ale to je matčina věc. Ta se jím nechává ovlivňovat.
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš (Tvůj) všední den?
Různě. Bud' pracuji v restauraci nebo na nějakých jiných akcích. Dělán třeba hostesku nebo pro agenturu pomáhám připravovat různá vystoupení a oslavy. Co nedělám školu, nemám prakticky volný čas.
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
To si nevzpomínám. Snad jen, že otec skoro nikdy neřídil auto. Vždy řídila matka. Otec říkal, že z práce toho má plné zuby.

18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?

Domnívám se, že naše rodina měla více peněz než moji vrstevníci. Takže asi nadprůměr.

19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?

Nepamatuji se, že by mě rodiče nějak omezovali. Dostávala jsem hodně dárků.

20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?

Drahé dárky i praktické věci. Ale to tak u jedináčků bývá.

21. V současnosti bydlíš s rodiči,

V podnájmu

V družstevním bytě

V bytě nebo RD v osobním vlastnictví

Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)

Nebydlím s rodiči, protože se rozvedli.

22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)

Náš dům byl asi 5+1. Já nyní bydlím v podnájmu, mám svůj pokoj a vlastní vchod.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

Když jsem byla malá, tak určitě otec, protože jezdil s kamionem do ciziny. Poslední roky ale daleko více vydělává matka a otec to těžce snášel.

24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Dětství jsem měla perfektní. Více jsem byla s matkou, otec na mě měl méně času, ale o to více se mně pak věnoval.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Ano, chodili jsme často do přírody i stanovat.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Ano, jak matka, tak otec.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Chodila jsem do hodně kroužků, od pěveckého až po sportovní. Rodiče chtěli, abych jako jedináček byla hodně v kolektivu a nebyla sobec.

28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Asi tak jednou za rok jsme chodili do divadla. Když začali hrát muzikály, tak častěji.

29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Zdraví, štěstí na dobré lidi a rodinné zázemí. Je pravda, že zdraví považuji za samozřejmost, ale to rodinné zázemí už vztahuji na svoji rodinu, jestli nějakou budu mít.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Jsou to stejné hodnoty, jako měli dříve moji rodiče.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

Oba stejně a každý trochu jiným způsobem. Ale vysvětlit to neumím.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč, nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Už mě neovlivňují, tím, že se rozvedli, mě zklamali.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Nejsou.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Nejsem.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 4 – odpovědi: Jan

1. Kolik je Ti let?

Je mi 18 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem ve 3. ročníku na učebním oboru mechanik, ale hned si budu dodělávat na nástavbě maturitu.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Nevím, co bych k tomu řekl. Poslal jsem přihlášku a vzali mě. Asi mně bylo jedno, kam se po ZŠ půjdu vyučit. Na zedníka jsem tedy nechtěl.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Byl jsem na ZŠ trojkař a teď je to podobné. Ne, žádné problémy nemám.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Jako každý, nějaké poznámky, nějaké důtky. Rozbil jsem výlohu a odčerpал nějakou naftu z aut, tak mě vyslýchali policajti.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Kouřím, ale jen s klukama, alkohol ne, jen pivo, někdy s klukama.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Ne, kluci říkají, že to blbne mozek. Zním dva, o kterých říkají, že něco berou. Oba jsou úplně vpatlaní.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám tři sestry (15, 12, 10) a malého bratra. Tomu je 5 let. Vycházíme spolu dobře. Já jsem nejstarší a nejsilnější, a tak mě ostatní poslouchají.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

Že jsou to dobří rodiče, ale moc pracují.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?

Naši jsou soukromí zemědělci. Matka byla vždy v domácnosti a otec dříve pracoval jako traktorista. Ale od revoluce podnikáme v zemědělství.

11. Jak spolu vycházíte?

Máme všichni hodně práce a povinností, a tak na nás rodiče spoléhají.

12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?
Určitě se snažili, aby mě vychovali co nejlépe. Moji rodiče jsou ale moc naivní a nehodí se do dnešní doby.
13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to, nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
Ano bydlíme všichni spolu. Jsme levná pracovní síla. Kdo by u nás jinak dělal. Do budoucna chci bydlet sám a nebudu dělat v zemědělství.
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
Ne.
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
Bezpředmětná otázka.
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?
Vše se točí kolem hospodářství. Prvně musí být popraven dobytek a teprve pak je na řadě vše ostatní. Tak tomu je v jakýkoliv den.
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
Dodržujeme spoustu zvyků, které mají vztah k zemědělství.
18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?
Určitě podprůměr. Hodně věcí, které děláme, jsou ztrátové, ale nedají se nedělat. V zemědělství to tak je.
19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?
Nikdy jsme neměli moc peněz. Matka byla v domácnosti a starala se o nás.
20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?
Praktické věci, nebo nic.
21. V současnosti bydlíš s rodiči,
V podnájmu
V družstevním bytě
V bytě nebo RD v osobním vlastnictví

Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)

V RD v osobním vlastnictví.

22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)

5+1.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

Rodiče mají jeden příjem, který spravuje otec.

24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Víc se mi věnovat asi nemohli, protože je nás hodně.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Ano, otec, ale vždy za nějakým cílem. Podívat se, jak roste řepa, jak vzešlo obilí, kde se pase dobytek a podobně.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Ano, matka.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Ne, od mládí jsem musel rodičům pomáhat.

28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Nepamatuji se, že bychom někam chodili.

29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Zdraví, štěstí, dobrou rodinu a dostatek peněz, abych se nemusel honit jako naši.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Jsou to stejné hodnoty, naši ale nikdy nemluví o penězích.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

Někdy matka, někdy otec, asi tak půl na půl, podle toho, jak jsem vyrůstal.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Je to stejné, zase půl na půl, ale mám také svůj rozum a nejsem tak naivní jako rodiče. Nenechám si nic líbit a občas udělám nějakou blbost.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Ano, chodí do kostela.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

To taky nebudu.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 5 – odpovědi: Marek

1. Kolik je Ti let?

Je mi 18 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem ve 3. ročníku studijního oboru – EPS.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Baví mě elektrotechnika a počítače, chci i po škole dělat něco s počítači.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

V prvním pololetí v prváku jsem propadl z matematiky. Byl to pro mě velký skok ze ZŠ na SŠ.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Kupodivu na SŠ ne, máme perfektní třídní.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Nekouřím, alkohol jen příležitostně, když hrajeme karty.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy, a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Nevyzkoušel, protože mám strach, co by drogy se mnou udělaly.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám sestru starší o dva roky. Od té doby, co se nevidáme každý den, protože už pracuje, tak to jde. Sestra je chytrá, ale paličatá, snaží se za každou cenu prosadit.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

Mám rodiče rád, to mě napadlo jako první. Víc nevím, co bych dodal.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?

Otec je celník, vystudoval průmyslovku, matka je zdravotní sestra, dělá v nemocnici.

11. Jak spolu vycházíte?

Dobře, akorát jsem stále kritizován za nepořádek ve svém pokoji.

12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?

Myslím dost dobře, abych dokázal přežít v této době.

13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to, nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?

Bydlím s rodiči, vyhovuje mi to, žádnou změnu neplánuji.

14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?

Ne.

15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?

Bezpředmětná otázka.

16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?

Jdu do školy, když už rodiče jsou v práci. Po škole se někdy učím, ale hlavně chodím s klukama ven. Večer televize.

17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?

Na Štědrý den zpíváme vánoční koledy, je to sranda, já a tat'ka neumíme zpívat, ale děláme to, co se pamatují, každý rok.

18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?

Asi průměr, oba jsou zaměstnanci.

19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?

Nevím.

20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?

Praktické věci.

21. V současnosti bydlíš s rodiči,

V podnájmu

V družstevním bytě

V bytě nebo RD v osobním vlastnictví

Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)

V RD v osobním vlastnictví.

22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)
4+1.
23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?
Nevím, nikdy jsem se o to nezajímal.
24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?
Věnovali se mi dostatečně, nestrádal jsem.
25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?
Ano, také na hříbky a se psem.
26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?
Asi ano.
27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?
Hokej asi od 5 do 9 let. Od 10 let hraji fotbal. Ten jsem si vybral sám. Do hokeje mě přihlásil tat'ka, ale vůbec mě nebavil.
28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?
Ano, navštěvovali jsme divadla, která k nám přijela, a taky naše ochotníky.
29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?
Zdraví a dobré vztahy v rodině.
30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?
Rodiče mi od mala vštěpovali, abych se rozhodoval vlastní hlavou a dobré vztahy v rodině považovali za samozřejmost.
31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?
S tat'kou, mamka mě více peskovala a nedalo se s ní tak otevřeně mluvit.
32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?
Dnes mě už neovlivňuje nikdo, řídím se vlastním názorem. Chtěli to, mají to.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Mamka asi ne, tat'ka ano.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Jsem pokřtěn a to je vše.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 6 – odpovědi: David

1. Kolik je Ti let?

Je mi 17 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem v druhém ročníku SPŠ elektrotechnické.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Nevím, co bych o škole řekl. Byla to moje volba.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Nemám.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Nemám.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Nekouřím, alkohol do 18 nemohu.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Jednou marihuanu. Chtěl jsem to zkusit. Nic moc.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám dvě mladší nevlastní sestry (6 a 8 let). Maminka mi umřela a táta se znovu oženil. Připadám si, jako bych do rodiny nepatřil. Vše se točí kolem holek.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

Že dříve bylo líp. Maminka byla skvělá a byli jsme rodina.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?

Maminka byla daňový poradce, měla ekonomku. Táta je stavební inženýr, navrhuje domy a podobně.

11. Jak spolu vycházíte?

Dříve dobře, teď nic moc.

12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?

Určitě se snažili, abych nebyl rozpatlaný jedináček. Takže dobře.

13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
Moc doma nejsem, jsem přes týden na internátě a na víkend jezdím k dědovi. Děda mi slíbil, že u něho můžu bydlet, tak toho asi využiji.
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
Já vlastně nevím, kdo je má rodina.
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
Bezpředmětná otázka.
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?
Vše se točí kolem holek a já jsem na internátě.
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
Ne.
18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?
Táta vždy dost vydělával, tak trochu nad průměr.
19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?
Nikdy mě to nezajímalo.
20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?
Rodiče mi kupovali i drahé dárky (kolo, počítač, vybavení na hory).
21. V současnosti bydlíš s rodiči,
V podnájmu
V družstevním bytě
V bytě nebo RD v osobním vlastnictví
Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)
Vlastně nebydlím s tátou a jeho ženou, protože jsem více u dědy.
22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)
Děda má svůj RD 5+1.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

Nemám představu a ani mě to nezajímá.

24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Věnovali se mě přiměřeně, neměl jsem se špatně.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Ano, často.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Ano, před spaním.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Cvičím a jezdím po soutěžích od dětství s dobrovolnými hasiči. Dovedla mě tam maminka a děda. Chodím tam rád, máme dobrou partu.

28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Nepamatuji se.

29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Zdraví a dobré rodinné zázemí. Když to máš, máš jistotu, že nezůstaneš sám.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Jsou.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

Myslím, že maminka. Byla více doma a měla na mě více času než táta. Ale i táta byl dobrý.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Maminka už nemůže a taky už mám svoji hlavu. Nejvíce se radím s dědou.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Nebudu.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Nebudu.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 7 – odpovědi: Aneta

1. Kolik je Ti let?

Je mi 16 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem v 1. ročníku na gymnáziu.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Školu jsem si vybrala po poradě s rodiči, abych pak měla hodně možností co dělat dál.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Nemám.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Nemám.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Ne.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy a proč si je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Ne nikdy. Z obavy, že by se mi to mohlo zalíbit.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám bratra (17 let) a sestru (5 let). Normálně dobře. Malá sestra má před námi přednost.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

U mamky, jak se usmívá, u tat'ky, že patří k nám do rodiny.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?

Mamka dodělala SŠ a dělá u postižených dětí. Tat'ka dodělává SŠ a je vedoucí oddělení v zahraniční firmě, která vyrábí elektromateriál do aut.

11. Jak spolu vycházíte?

Dobře.

12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?

V porovnání s ostatními ve škole mě vychovali dobře, ale mám daleko více povinností než moji kamarádi.

13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?

Vyhovuje, ale v případě možnosti bych dala přednost většímu soukromí.

14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?

Ne.

15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?

Bezpředmětná otázka.

16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?

Ráno jedou rodiče do práce. Já zavedu sestru do MŠ, pak škola. Po škole sestru z MŠ vyzvednu a hlídám ji. Pak úkoly, úklid (stanovené úkoly) a volný čas.

17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?

Ne.

18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?

Na počet rodinných příslušníků jsme průměr. Koupíme si, co potřebujeme, ale koupí někdy oddálíme (musíme počkat do výplaty).

19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?

Nevím.

20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?

Jak kdy, asi oboje.

21. V současnosti bydlíš s rodiči,

V podnájmu

V družstevním bytě

V bytě nebo RD v osobním vlastnictví

Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)

V RD v osobním vlastnictví.

22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)

4+1.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

Tat'ka, má v práci vyšší postavení.

24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Přiměřeně časovým možnostem, opravovali jsme RD a jsme tři.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Ano.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Ano.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Chodím do SDH (dobrovolní hasiči), vybrala jsem si to sama.

28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Nepamatuji se.

29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Rodina, přátelé, přítel. Je to moje zázemí, nejsem sama.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Tak mě vychovávali, nikdy jsme takto o tom nemluvili, ale oni tyto hodnoty také dodržují.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

Nevím, tak půl na půl, ale tat'ka o všem více rozhodoval.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Ovlivňuje mě více tat'ka, je hlava rodiny a s ním vše více probírám.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Nejsou.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Nejsem.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

Interview 8 – odpovědi: Jana

1. Kolik je Ti let?

Je mi 18 roků.

2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?

Jsem v 3. ročníku obchodní akademie.

3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?

Protože byla bez přijímacích zkoušek. Nechtěla jsem jít na gymnázium, zdravotku ani pedák.

4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?

Ve 2. ročníku v pololetí jsem propadla z dějepisu.

5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?

Nemám.

6. Kouříš a piješ alkohol?

Ne, jsem sportovec.

7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?

Ne. Připadá mi to jen jako machrovina.

8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?

Mám bratra (16 let). Dobře. Dříve mě jako starší poslouchal, teď má pubertu, tak je to horší.

9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?

Rodina, že moji rodiče vytvářejí moji rodinu.

10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?

Otec je ekonom VŠ, pracuje ve státní správě, mamka je zdravotní sestra, pracuje v nemocnici.

11. Jak spolu vycházíte?

Dobře.

12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?
S výchovou jsem spokojená, myslím, že mě vychovali dobře.
13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
Vyhovuje mi to, nechci se odstěhovat ani to neplánuji.
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
Ne.
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
Bezpředmětná otázka.
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?
Rodiče do práce, já a bratr do školy, kroužky, úkoly, TV.
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
Ne.
18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?
Tak průměr, nic nám neschází, ale určitě neplýtváme.
19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?
Nestrádala jsem. Nikdy jsem neměla pocit, že se nám něčeho nedostává.
20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?
Oboje i drahé dárky, například kolo.
21. V současnosti bydlíš s rodiči,
V podnájmu
V družstevním bytě
V bytě nebo RD v osobním vlastnictví
Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)
V RD v osobním vlastnictví.
22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)
4+1.

23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?

Mamka, protože je na tom místě už dlouho.

24. Ted' bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?

Věnovali se mi a já měla také hodně kamarádů.

25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?

Ano. Chodili jsme do lesa na houby.

26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?

Ano.

27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?

Já sama si vybrala florbal a hasiče. Taky jsem chodila do kroužků (klavír, kytara, divadlo, recitace), tam mě přihlásili rodiče.

28. Uved', jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?

Ano, poměrně často.

29. Ted' bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?

Zdraví, rodina, přátelé. Neumím vysvětlit proč, prostě to tak cítím.

30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?

Ano, rodina pro oba hodně znamená. Říkají, že se máme rozhodovat vlastním rozumem, ale jsou rádi, když se s nimi s bratrem radíme.

31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?

Do určitého věku s mamkou (asi do 12-ti let), pak jsem si více rozuměla s tatškou (puberta). On se mnou více komunikoval a nebral vše tak osobně jako mamka.

32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?

Ted' se snažím řešit věci sama svou hlavou, ale rodiče mi radí a někdy je poslechnu.

33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.

Ano, ale každý svým způsobem.

34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Ano, ale svým způsobem.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.

4.2. Vyhodnocení výsledků průzkumu

Na základě provedeného kvalitativního průzkumu u respondentů (informantů), studentů středních škol z boskovického regionu, předkládám zhodnocení zjištěných údajů. Vyhodnocení je provedeno ve dvou rovinách a to samostatně na každého respondenta a celkové zhodnocení zjištěných údajů kvalitativního průzkumu u celé vybrané skupiny.

Interview č. 1 – Stanislav:

Věk 18 let a 4 měsíce, student 3. ročníku gymnázia. Podmínečně vyloučen za šikanu mladších spolužáků. Případ dosud nedořešen. Nekouří, alkohol jen příležitostně. Zkušenost s drogovou problematikou udává pouze minimální. Připouští, že vyzkoušel tzv. taneční drogu. Tuto situaci bere pouze jako okrajovou záležitost, nepřikládá jí prakticky žádnou důležitost. Vyrůstal v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví, tento stav trvá i v současnosti. Finanční zabezpečení rodiny bylo vždy na velmi dobré úrovni. Sám hodnotí tento stav jako lepší průměr, přičemž za drahý dárek považuje osobní automobil, který má slíbený od otce za úspěšné ukončení střední školy. V jeho odpovědích je zřejmý velmi silný vliv otce, kterého považuje za svůj vzor. K matce, sestře a ženám obecně uplatňuje odměřený, přezíravý postoj. Nejsou pro něj vzorem ani konkurencí. Ve škole a sportovních aktivitách uplatňuje silné asertivní chování. Podle vzoru otce uplatňuje velmi pragmatické jednání ve všech oblastech svého života. Výše uvedený kázeňský problém nepovažuje za něco mimořádného, protože podobné situace zažíval jeho otec při svém studiu a vojenské prezenční službě. Hodnotu peněz považuje za stimulující faktor k dosažení úspěchu a nezávislosti. Hodnotu rodiny a rodinného prostředí neuvádí v žádných souvislostech.

Interview č. 2 – Eva:

Věk 17 let, studentka 2. ročníku gymnázia. Udělena ředitelská důtka za svévolné opuštění školy před ukončením řádného vyučovacího dne. Další kázeňské problémy vyplývající z nedodržování podmínek školního řádu (opakované kouření v budově školy) v řešení. Prospěchové problémy doposud nepřekročily podmínky k nepostoupení do dalšího ročníku školy, ale studijní průměr má stále zhoršující se tendenci. Pravidelně kouří, podle svého mínění jen v omezeném rozsahu. Ve svém věku připouští občasnou konzumaci alkoholu (piva). Zkušenosti s drogovou problematikou nemá žádnou.

Nicméně s možností užití drogy ve své vrstevnické skupině se opakovaně setkala. Vyrůstala v neúplné rodině, v nájemním bytě matčiných rodičů, tento stav trvá i v současnosti. Její současná neúplná rodina se skládá z její matky, mladšího bratra a její babičky. V jejích odpovědích je velmi zřejmý silný vliv vrstevnické skupiny (kamarádek), kterým se přizpůsobuje a jejichž chování je pro ni do značné míry určující. Tento určující vliv vrstevnické skupiny je jakousi protiváhou rodinné výchovy babičky, která byla vždy dominantním prvkem v její výchově, na rozdíl od její matky. Jediným mužským vzorem, který se podílel na její výchově v dětství byl po omezenou dobu její dědeček. Jeho kladný vliv je v některých odpovědích stále patrný. Finanční zabezpečení rodiny uvádí jako podprůměrné. Hodnotu peněz považuje za stimulující faktor k dosažení úspěchu a nezávislosti. Svoji nezávislost vidí v odchodu od své současné rodiny. Hodnotu rodiny a rodinného prostředí nijak nespecifikovala. Určujícím faktorem je pro ni samostatnost a finanční zabezpečení.

Interview č. 3 – Pavla:

Věk 19 let. Střední škola přerušena ve třetím ročníku pro neomluvené absence a nesplnění stanovených procent výuky. Sama sebe hodnotí jako člověka, který se velmi snadno dostává do různých sporných problematických situací. Stanovená postihu ve většině případů považuje za neadekvátní a velmi přísná vůči své osobě a trest neakceptuje. Pravidelně kouří, podle svého mínění je pouze slabý kuřák. Alkoholické nápoje prakticky nepožívá, jejich konzumace by ji omezovala v pracovní činnosti. K drogové problematice se nevyjádřila, ale z celkového postoje lze předpokládat, že k této problematice má podobný postoj, jako k alkoholu. Vyrůstala v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví. Finanční zázemí rodiny hodnotí jako velmi dobré. Po rozvodu jejích rodičů a rozpadu rodiny, což bylo na počátku její adolescence, se změnil její doposud velmi kladný vztah k matce, která pro ni byla vzorem samostatnosti a finanční jistoty. V této době také přibývá kázeňských problémů, které vrcholí odchodem ze školy a odchodem od rekonstruované rodiny. Jako plnoletá přerušuje vzájemný styk jak s matkou a jejím přítelem, které viní z rozpadu rodiny, tak s otcem, kterého viní z toho, že této situaci nedokázal zabránit. Hodnotu peněz považuje za stimulující faktor k dosažení úspěchu a nezávislosti. V současnosti je pro ni určující samostatnost a finanční zabezpečení. Hodnotu rodiny a rodinného zázemí již vztahuje na svoji budoucnost. Inspiruje se dětstvím, které považuje za svůj vzor. Z tohoto důvodu také jako nejdůležitější hodnoty uvádí rodinné zázemí, zdraví a štěstí.

Interview č. 4 – Jan:

Věk 18 let, student 3. ročníku učebního oboru s maturitou. Vyšetřován policií pro podezření ze spáchání trestného činu vandalství a krádeže. Případ dosud nedořešen. Veškerá vzniklá škoda byla dotyčným uhrazena. Kouří, podle svého mínění je pouze příležitostný kuřák. Připouští občasnou konzumaci alkoholu (piva). Nemá žádné větší prospěchové problémy. Zkušenosti s drogovou problematikou nemá, přesto jeho hodnocení drog jako takových je velmi záporné. Tento svůj negativní postoj z větší části opírá o negativní zkušenosti své vrstevnické skupiny s touto problematikou. Vyrůstal v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví, tento stav trvá i v současnosti. Finanční zabezpečení rodiny hodnotí jako nedostačující pro potřeby jejich na dnešní poměry velké rodiny. Má tři mladší sestry a malého bratra. Jako nejstarší ze sourozenců musel převzít velký díl odpovědnosti za chod rodiny a hospodářství. Svě dětství a rodinné zázemí hodnotí jako dobré, upřesňuje ale, že od mládí měl nesrovnatelně více povinností než jeho vrstevníci a toto pracovní vytížení považovali jeho rodiče za samozřejmost. Se vzrůstajícím vlivem vrstevnické skupiny na jeho jednání a jejich aktivit, které často byly v ostrém protikladu k jeho domácím povinnostem, se stále častěji dostával do konfliktů se svými rodiči. Tento vzdor několikrát vyústil do protispolečenského jednání. Hodnotu peněz považuje za stimulační faktor k dosažení úspěchu a nezávislosti. Svoji nezávislost vidí v odchodu od své současné rodiny a v jiném pracovním uplatnění než je oblast zemědělství. Na druhou stranu si je vědom své povinnosti pomáhat svým rodičům spoluvytvářet rodinné zázemí a podílet se na zabezpečení rodiny. Z tohoto důvodu také jako nejdůležitější hodnoty uvádí rodinné zázemí, zdraví a štěstí.

Interview č. 5 – Marek:

Věk 18 let, student 3. ročníku oboru EPS (počítačové systémy). Po přechodu na střední školu prospěchové problémy v prvním pololetí. Uvádí, že tyto problémy byly způsobeny náročností přechodu ze ZŠ na SŠ. Kázeňské problémy neuvádí. Zdůrazňuje kladný vliv své třídní učitelky i v této oblasti. Nekouří, alkohol jen příležitostně. Zkušenosti s drogovou problematikou nemá, přesto jeho hodnocení drog jako takových je velmi záporné, neboť předpokládá, že drogová závislost dokáže totálně zničit osobnost člověka. Vyrůstal v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví, tento stav trvá i v současnosti. Finanční zabezpečení rodiny hodnotí jako průměrné, což

vztahuje na zaměstnání rodičů. V interview vícekrát zdůraznil konsenzus rodičů při otázkách rozhodování. Oba rodiče přirozeně pokládá za svůj vzor, přičemž připouští větší ovlivňování otcem. Do rodiny patří ještě starší sestra. Společné vztahy považuje za dobré. Současné rodinné zázemí mu vyhovuje, rodina neomezuje jeho nezávislost a poskytuje mu přiměřený servis. Z tohoto důvodu neplánuje žádnou změnu ani po ukončení střední školy. Hodnota peněz a finančního zabezpečení z pohledu jeho osoby nebyla v interview diskutována v žádné souvislosti. Hodnotu rodiny a rodinného zázemí považuje za velmi důležitou. Vztahuje ji na své dětství a z tohoto důvodu také považuje za nejdůležitější hodnoty dobré vztahy v rodině a zdraví.

Interview č. 6 – David:

Věk 17 let, student 2. ročníku SPŠ elektrotechnické. Žádné kázeňské a prospěchové problémy neudává. Zkušenost s drogovou problematikou udává pouze minimální. Připouští, že vyzkoušel jedenkrát marihuanu, aby poznal „kouzlo zakázaného ovoce“. Tuto situaci bere pouze jako okrajovou záležitost, stejná nebo obdobná situace už by pro něho nebyla zajímavá. Nekouří, k alkoholu se vyjádřil tím způsobem, že do 18 let je konzumace zakázána zákonem. Vyrůstal v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví. Po smrti matky byla rodina rekonstruována. Otec se oženil a do rodinného domu si přivedl novou ženu s dvěma malými dětmi (dcerami). Tento stav je pro něho nový, neboť vyrůstal bez sourozenců a v dětství byla veškerá pozornost rodičů upřena na něho. Finanční zabezpečení rodiny bylo vždy na velmi dobré úrovni. Sám hodnotí tento stav jako tak trochu nad průměr, drahý dárek specifikuje jako kolo, počítač, lyžařské vybavení. Do rekonstrukce rodiny považoval oba rodiče za svůj vzor, přičemž připouští větší ovlivňování jeho názorů matkou, která s ním v dětství trávila více času. K rekonstruované rodině zaujal velmi odměřený vztah. Rodinné zázemí v této rodině už nepovažuje za prioritní a buduje si vlastní samostatné zázemí společně se svým dědečkem. Ten v současnosti nejvíce ovlivňuje jeho názory. Hodnota peněz a finančního zabezpečení z pohledu jeho osoby nebyla v interview diskutována v žádné souvislosti. Hodnotu rodiny a rodinného zázemí považuje za velmi důležitou. Vztahuje ji na své dětství a z tohoto důvodu také považuje za nejdůležitější hodnoty dobré rodinné zázemí a zdraví.

Interview č. 7 – Aneta:

Věk 16 let, studentka 1. ročníku gymnázia. Žádné kázeňské a prospěchové problémy neudává. Nekouří, alkohol nepije. Zkušenost s drogovou problematikou nemá žádnou. Vysvětluje, že by drogy nikdy nevezala, protože má obavu, že by se jí různé stavy myslí mohly zalíbit. Vyrůstala v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví, tento stav trvá i v současnosti. Finanční zabezpečení rodiny hodnotí jako průměrné. Má dva sourozence, staršího bratra a malou sestru, jejich vzájemné vztahy hodnotí jako dobré. Upřesňuje, že po nástupu matky do zaměstnání na ni rodiče přesunuli všechny povinnosti chůvy její malé sestry. Tímto opatřením má daleko více povinností než její vrstevníci. Nemá s tím žádný problém, ale mrzí ji, že tuto činnost rodiče považují za samozřejmost. Rodiče přirozeně pokládá za svůj vzor, přičemž zdůrazňuje, že otec velmi ovlivňuje její názory a rovněž matka je otcovou vůlí silně ovlivněna. Hodnota peněz a finančního zabezpečení z pohledu její osoby byla v interview diskutována pouze v souvislosti s možností většího soukromí a to například rozšířením jejich rodinného domu. Hodnotu rodiny a rodinného zázemí považuje za velmi důležitou. Vztahuje ji na své dětství i na současnost. Z tohoto důvodu považuje za nejdůležitější hodnoty rodiny a přátelství. V současnosti vstupuje do popředí také hodnota osobního vztahu (přítel).

Interview č. 8 – Jana:

Věk 18 let, studentka 3. ročníku obchodní akademie. Žádné kázeňské problémy neudává. Prospěchové problémy měla ve druhém ročníku v pololetí, podle ní nebyla známka spravedlivá, následně problém zvládla. Sportuje na republikové úrovni, proto považuje život bez kouření a alkoholu za samozřejmost. Zkušenost s drogovou problematikou nemá žádnou. Konzumenty drog považuje za osoby bez vlastní vůle nebo osoby, které se chtějí pouze předvádět. Tento stav nazvala pojmem „machrovina“. Připouští, že v této době není problém drogu získat. Vyrůstala v úplné rodině, v rodinném domě v osobním vlastnictví, tento stav trvá i v současnosti. Finanční zabezpečení rodiny hodnotí jako průměrné. Má mladšího bratra, jejich vzájemné vztahy hodnotí jako dobré. Oba rodiče přirozeně pokládá za svůj vzor, zdůrazňuje jejich společná rozhodování ve všech důležitých otázkách. V dětství ji více ovlivňovala matka, v pozdějším věku více komunikovala s otcem. Oba ji shodně vychovávali k samostatnosti a vlastnímu posuzování každé situace. Současné rodinné zázemí jí

vyhovuje, rodina neomezuje její nezávislost a poskytuje jí přiměřený servis. Z tohoto důvodu neplánuje žádnou změnu ani po ukončení střední školy. Hodnota peněz a finančního zabezpečení z pohledu její osoby nebyla v interview diskutována v žádné souvislosti. Hodnotu rodiny a rodinného zázemí považuje za velmi důležitou. Vztahuje ji na své dětství i na současnost. Z tohoto důvodu považuje za nejdůležitější hodnoty zdraví, rodiny a přátelství.

Zhodnocení výzkumného souboru respondentů (informantů):

Výzkumný soubor – byl tvořen čtyřmi chlapci a čtyřmi dívkami, kteří byli vytipováni pomocí expertů z této sociální skupiny. Těmito experty byli studenti z boskovického regionu, kteří ukončili střední školu v minulém školním roce a jejichž sociální vazby na dřívější spolužáky nadále trvaly.

Úplnost rodinného prostředí – pouze Eva z tohoto výzkumného souboru vyrůstala v neúplné rodině. Ostatní vyrůstali ve svém dětství v úplných rodinách. Následně se rozvedli rodiče Pavly a po smrti matky byla rekonstruována rodina Davida o novou matku a její dvě děti. Stanislav, Jan, Marek, Aneta a Jana měli všechny předpoklady pro optimální rozvoj své osobnosti z pohledu úplných, podle jejich výpovědí fungujících emocionálních rodin.

Kázeňské problémy – přiznává polovina z výzkumného souboru – Stanislav, Jan, Pavla a Eva. U Stanislava je kázeňský problém největší, neboť se jedná o šikanu mladších spolužáků a Stanislav tento problém bagatelizuje a nepřikládá mu žádný zásadní význam. Dokládá to vlastní zkušeností s podobným jednáním a podobnou zkušeností svého otce. Z problému není na jeho straně vyvozena žádná sebereflexe. U Jana je největší finanční rozsah škody. Velký vliv na tomto jeho zkratové jednání měla vrstevnická skupina, ve které se pohyboval. Jeho chování mělo povahu vzdoru k zavedeným podmínkám. Následně svého jednání lituje a veškerou způsobenou škodu uhradil. Kázeňské problémy Pavly znamenají odchod ze školy pro záškoláctví. Přiznává, že po rozvodu rodičů ztratila rodinné zázemí a s nastalou situací se nedokázala vypořádat. Původní rodina se jí po rozvodu rodičů rozpadla a tato frustrace měla za následek výše uvedené jednání. Eva, která jediná vyrůstala v neúplné rodině, přiznává velký vliv vrstevnické skupiny na její názory a jednání. Kázeňské problémy vplynuly ze společného jednání celé této skupiny. U všech výše uvedených tedy

sehrála rodina a jejich konkrétní rodinné prostředí svoji roli. Stanislav obdivuje svého otce, jako hlavu rodiny a úspěšného podnikatele. Matka a mladší dcera mají velmi malý vliv na rodinné prostředí a této situaci se přizpůsobily. Rodinné prostředí je nevyvážené, proto dle mého názoru, může generovat výše uvedené problémy. Jan a Eva přiznávají velký vliv vrstevnické skupiny na svoje jednání. U Jana je rodina vytížena podnikáním v zemědělství, které zabírá prakticky veškerý čas rodiny. Rodina Jana takto nastavené rodinné prostředí, se spoustou povinností, považuje za samozřejmost. Jan vidí u svých vrstevníků, že jejich rodinné prostředí je jiné, méně fyzicky náročné a zaměřené nejen na práci. Domnívám se, že z této frustrace rodinného prostředí může vyplynout zkratovité jednání. U Evy je rodina především zaměřena na pokrytí nezbytných materiálních potřeb. Rodinné prostředí je nevyvážené a určující osobou je babička. Eva postrádá mužské vzory. Domnívám se, že z tohoto důvodu hledá Eva své vzory ve vrstevnické skupině, která ji velmi ovlivňuje, podle výše uvedeného interview i negativním způsobem.

Prospěchové problémy – přiznává Marek a Jana. Oba je vidí jako dočasný výkyv v soustředěnosti na učení, případně podcenění rozsahu a náročnosti výuky z jejich strany. Z interview je patrné, že obě rodiny řeší vzniklé situace vzájemnou dohodou. Uplatňují demokratické principy vzájemného jednání a vzájemnou důvěru. Marek i Jana připouští, že takto nastavená rodinná pravidla do určité míry zneužili, a své rodiče o svých prospěchových problémech včas neinformovali. Svoji situaci začali řešit až tuto skutečnost rodiče zjistili. Podle mého názoru i dobře fungující rodinné prostředí není stoprocentní zárukou, že se v rodině neobjeví problematická situace. Rozhodující ale je, jestli rodina na vzniklou situaci adekvátním způsobem zareaguje. V tomto případě bylo takové situace dosaženo.

Hodnota vzorů – kromě Jana, který se o rodičích jako o svých vzorech nevyjádřil, Evy, kterou v největší míře ovlivňovala babička a jako vzor po omezenou dobu působil dědeček, a Stanislava, který uvádí jako svůj vzor pouze otce, všichni ostatní přirozeně pokládají svoje rodiče za své vzory. Teprve dále upřesňují, ve které době jejich dětství na ně měl větší vliv jeden z této dvojice rodičů. Z odpovědí Marka a Jany bylo navíc patrné, že na rozhodování rodiny se stejnou měrou podílejí oba rodiče. Marek uvádí, že ho v mládí více ovlivňoval otec, Jana uvádí, že v dětství ji více ovlivňovala matka, od puberty více otec se kterým mohla daleko volněji diskutovat. U ostatních měl vždy

jeden z dvojice dominantnější postavení. U Pavly je to matka, která pro ni byla vzorem samostatnosti a finanční jistoty. U Davida také matka, protože s ním trávila v dětství více času a více se mu věnovala. U Anety je to otec, protože také její matka ve svém manželovi vidí hlavu rodiny a ona její názory sdílí.

Nezávislost a úspěch – v této oblasti se výzkumná skupina rozdělila půl na půl. Stanislav, Eva, Pavla a Jan považují hodnotu peněz za stimulující faktor k dosažení úspěchu a nezávislosti. Stanislav proto, že je ovlivněn úspěšným otcovým podnikáním. Eva proto, že dostatek finančních prostředků ji dokáže odpoutat od současného rodinného prostředí. Pavla, která se již pravděpodobně od svého původního rodinného prostředí odpoutala, dostatek finančních prostředků jí umožní vytvořit si vlastní zázemí. Jan proto, že, podobně jako Eva, se chce odpoutat od současného rodinného prostředí. Na druhé straně Marek, David, Aneta a Jana hodnotu peněz a finančního zabezpečení, vztaženo na jejich osoby, nezdůrazňují v žádných souvislostech. U této poloviny výzkumného souboru je finanční zabezpečení pravděpodobně chápáno jako zabezpečení celé rodiny. Výjimku tvoří David, který zaujal velmi odměřený vztah ke své rekonstruované rodině a buduje si vlastní zázemí společně se svým dědečkem.

Hodnota rodiny a rodinného zázemí – je, kromě Stanislava, který ji považuje za samozřejmost, a Evy, která ji specifikovala jen obecně, pro ostatní velmi důležitá. Pavla a Jan jako nejdůležitější hodnoty uvádí rodinné zázemí, zdraví a štěstí. Marek za nejdůležitější hodnoty uvádí dobré vztahy v rodině a zdraví. David považuje za nejdůležitější hodnoty dobré rodinné zázemí a zdraví. Aneta a Jana považují za nejdůležitější hodnoty rodiny a přátelství, Jana doplňuje o zdraví, Aneta o osobní vztah. Všichni jmenovaní považují své dětství v rámci rodiny a rodinného zázemí za podnětné, za něco, na co se dá v dalším jejich vývoji navazovat, za něco, na co budou rádi vzpomínat i v případě, že někteří z nich se již se svou rodinou rozešli (Pavla), někteří z nich se k tomuto kroku chystají (Eva, Jan, David) a další o změně rodinného prostředí vůbec neuvažují (Stanislav, Marek, Aneta, Jana). Všichni respondenti ale shodně uvádějí, že rodina a jejich rodinné zázemí mělo zásadní vliv při utváření jejich názorů, postojů, vzorců chování a jednání.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo posoudit, jak velký vliv má rodinné prostředí na rozvoj osobnosti. Jak rodina, ať již úplná, neúplná, případně rekonstruovaná, ovlivňuje přes specificky vytvořené vlastní rodinné prostředí, rozvoj osobnosti, v mém případě rozvoj osobnosti adolescentů. Jak tito adolescenti, kteří mají většinou již vytvořeny základní vzorce svého chování, hodnotí své rodinné prostředí a vývoj ke svému chování, hodnotám, vzorům. A také o jaké hodnoty a vzory chtějí opírat svůj další rozvoj osobnosti.

Také jsem si kladl otázku jak současná společnost, která nás obklopuje a do které všichni patříme, ovlivňuje rodinu a její rodinné prostředí. Do jaké míry jsme nuceni se této společnosti podřizovat. Do jaké míry jsme nuceni korigovat své představy a plány do budoucnosti, v rámci prognóz vývoje této společnosti.

Rodinné prostředí, ať již ho vytváří rodina úplná, neúplná, rekonstruovaná, legální nebo vytvořená bez úředního rozhodnutí, má vždy velký vliv na rozvoj osobnosti jejich členů. Z literatury, kterou jsem prostudoval, je patrné, že historicky byla rodina vždy kotvou jistoty pro obyčejného člověka. Ve svém specifickém rodinném prostředí chránila své členy, nijak výrazně neměnila vnitřní uspořádání a svou stálost vyrovnávala změny ve svém okolí. Její stabilita umožňovala dynamiku společenského vývoje a bránila společenský systém před chaosem a zhroutilím.

Co literatura uvádí o současné rodině a jejím prostředí a zázemí? Uvádí, že nabytá svoboda v rodinném i společenském životě nás neinspiruje k rozvíjení krásy, humanismu a vzájemné pomoci, ale že celospolečenská volnost, tržní ekonomika a s tím spojená honba za maximálním ziskem, někdy za jakoukoliv cenu, má na rodinu neblahý vliv. Tento úpadek morálky s kombinací nabyté svobody má za následek, že se rozvádíme, nepovažujeme život v oficiálním svazku za nutnost, často nepečujeme o své děti a staré rodiče, izolujeme své rodiny od ostatních příbuzných a sousedů. V nukleární rodině pak máme velmi rozvolněné vztahy a vazby a každá situace může vyústit v situaci krizovou. Na druhé straně si stále více lidí v této společnosti uvědomuje, že nedodržování pravidel nelze ignorovat do nekonečna. Základ osobnosti se tvoří v rodině, a proto by naše společnost měla rodinu po všech stránkách podporovat. Moje poznatky o rodině a rodinném prostředí z provedeného průzkumu u vybraného souboru

adolescentů jsou zhodnoceny ve čtvrté kapitole. Výsledky průzkumu potvrzují poznatky z odborné literatury, které jsou popsány v první až třetí kapitole.

Provedený průzkum u vybraného souboru adolescentů, studentů středních škol z boskovického regionu ukázal, že všichni jmenovaní považují své dětství v rámci rodiny a rodinného zázemí za podnětné, za něco, na co se dá v dalším jejich vývoji navazovat, za něco, na co budou rádi vzpomínat i v případě, že někteří z nich se již se svou rodinou rozešli, někteří z nich se k tomuto kroku chystají a další o změně rodinného prostředí vůbec neuvažují, protože rodina neomezuje jejich nezávislost, poskytuje jim přiměřený servis a jsou v ní sociálně a emociálně zakotveni. Toto zjištění potvrzuje obecný trend, jež popisuje odborná literatura, o odkládání rozhodnutí mladých lidí založit svou vlastní rodinu až po dosažení určité profesní kariéry.

Provedený průzkum také ukázal, že neúplná rodina, v mém případě se tato rodina skládá ze svobodné matky, jejích dvou dětí (starší dcera byla zařazena v mém průzkumu) a babičky, má horší bytovou a finanční situaci než rodina úplná. Její zdroje jsou omezené a svým členům nemůže zajistit takový servis, jako dokáže zajistit rodina úplná nebo rekonstruovaná. Odborná literatura dále uvádí, že děti svobodných matek mají obecně horší prospěch, i když se inteligencí neliší od dětí z úplných rodin. Můj provedený průzkum tento stav do značné míry potvrzuje, i když je zde patrný velký vliv vrstevnické skupiny, pravděpodobně jako následek chybějícího vlivu otce nebo jeho náhrady. Odborná literatura uvádí, proč je otec významný i pro dceru. Výzkumy ukazují, že dcery vychovávané bez otce mají často v dospělosti extrémnější postoje k mužům. Na jedné straně je to nekritický obdiv, na druhé straně až naprosté odmítání mužů.

Průzkum vybraného souboru adolescentů také ukázal, jak těžký zásah do rodiny a rodinného prostředí, pomineme-li traumatické rodinné situace, je rozvod. Odborná literatura uvádí, že každý rozvod má stránku ekonomickou, právní a osobní. Rozvod představuje pro všechny zúčastněné zátěž, někdy i na několik let. Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí. Dospělí ztrácejí partnera, děti přicházejí o stálou přítomnost otce, případně matky, někteří účastníci rozvodu musejí v souvislosti s ním změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem. Po rozvodu se také negativně může změnit vztah dětí k rozvedeným rodičům. Tento případ popisuji ve svém průzkumu, kdy rozvod rodičů

měl za následek odchod adolescenta ze školy, z rodinného prostředí a přerušení všech kontaktů s původní rodinou.

Po rozvodu přesto většina mužů a značná část žen znovu vstupuje do manželství, jejich rodina se tím rekonstruuje. Rekonstruovaná rodina a její rodinné prostředí tedy stojí a padá se schopností zvládat střety zájmů, s ochotou ke kompromisům, s tolerancí. V mém provedeném průzkumu se adolescent nedokázal vypořádat s tím, že po smrti matky byla rodina rekonstruována a otec si do jejich rodinného prostředí dovedl novou ženu se dvěma malými dětmi. Řešení situace vidí v odpoutání se od zbytku své původní rodiny a vytvoření si vlastního rodinného zázemí.

Cílem mé diplomové práce bylo také zjistit o jaké hodnoty a vzory chce vybraný soubor adolescentů z boskovického regionu opírat svůj další rozvoj osobnosti. Průzkum prokázal, tak jak jsem popsal výše, že všichni jmenovaní považují své dětství v rámci rodiny a rodinného zázemí za podnětné, za něco, na co se dá v dalším jejich vývoji navazovat. Většina z nich uvádí jako své vzory rodiče, bez ohledu na situaci, jestli s nimi v současnosti žijí ve společném rodinném prostředí, nebo si budují, nebo si chtějí budovat zázemí vlastní.

Naproti tomu dalším zjištěním průzkumu adolescentů je skutečnost, že polovina výzkumného souboru považuje hodnotu peněz a finančního zabezpečení za stimulující faktor k dosažení úspěchu a nezávislosti. V tomto stádiu vývoje upřednostňují pragmaticky materiální zabezpečení jako rys současné konzumní společnosti. Tímto zjištěním se vracím zpět ke své otázce, jak současná společnost, která nás obklopuje, a do které všichni patříme, ovlivňuje rodinu a její rodinné prostředí. Z uvedených demografických a materiálně-ekonomických faktorů rodinného prostředí, popsaných v druhé kapitole této diplomové práce, je zřejmé, že současná společnost ovlivňuje přes své ekonomické ukazatele naše rozhodování. Ovlivňuje i rozhodování adolescentů. Druhá polovina výzkumného souboru sice hodnotu peněz a finančního zabezpečení nijak nespécifikovala, a v odpovědích preferovala jiné hodnoty než materiální. Tuto skutečnost ale nelze přeceňovat, neboť adolescenti hodnotili své rodinné zázemí po stránce materiální jako velmi dobré nebo dobré. Z toho usuzuji, že v jejich dětství i v současnosti jejich rodiny nijak nestrádaly a nestrádají. Proto pro tuto skupinu adolescentů nemusí být jejich finanční zázemí prioritou.

Ve své teoretické části diplomové práce jsem se snažil prostudovat co nejvíce poznatků o vlivu rodinného prostředí na rozvoj osobnosti. Tyto poznatky od různých autorů mají, dle mého názoru, jeden společný základ a to je důležitost adekvátního rodinného prostředí na optimální vývoj a rozvoj osobnosti dítěte. Uvedení autoři poukazují na komplikovanost a globální provázanost současné společnosti, na rychle se měnící situace společenského a tím do určité míry i rodinného života, na někdy slabou provázanost rodinných vztahů, které poté nejsou dostatečnou oporou a základem rodinného života. Přesto je úplná rodina a podnětné rodinné prostředí autory považováno za jeden z rozhodujících faktorů optimálního začleňování mládeže do struktur společnosti a tím postupné přebírání rolí od starší generace. Domnívám se, že skutečnosti, které jsem shromáždil při průzkumu u vybraného souboru adolescentů, většinu těchto poznatků potvrzují. Přesně stanovit jak velký vliv má rodinné prostředí na rozvoj osobnosti ale dle mého názoru nelze. Rozmanitost života je tak bohatá a osobnost člověka tak různorodá, že se dá pouze předpokládat. Možná proto je osud člověka často tak překvapivý.

RESUMÉ

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou rodinného prostředí při výchově mladé generace. Specificky je zaměřena na sociální skupinu adolescentů, kteří mají již většinově utvořené základní vzorce svého chování a jejichž vývoj k tomuto stavu v návaznosti na jejich rodinné prostředí byl předmětem průzkumu této diplomové práce.

Z těchto důvodů je moje práce v první kapitole zaměřena na rodinu a její prostředí v průběhu historie vývoje naší evropské civilizace, na změny rodiny a rodinného prostředí, které provázely tento vývoj, až po naši současnost. Také se v této kapitole zabývám sociální rolí státu ve vztahu k rodině a jejímu prostředí.

Ve druhé kapitole se zabývám charakteristikou rodinného prostředí z pozice demografických, materiálně-ekonomických a kulturních faktorů tohoto rodinného prostředí a jejich vlivu na současnou rodinu.

Třetí kapitola mé diplomové práce je věnována rodině a jejímu vlivu na rozvoj osobnosti. V úvodu této kapitoly popisuji charakteristiku vývoje osobnosti do období adolescence, následně se věnuji problematice kladných a záporných stránek vlivu rodiny při rozvoji osobnosti.

Čtvrtá kapitola mé diplomové práce je věnována kvalitativnímu průzkumu ve vybraném souboru adolescentů. Zjištění z průzkumu jsou seřazena podle odpovědí jednotlivých respondentů, které je následně je vyhodnoceno na jednotlivce a také celkově za celý vybraný soubor.

Závěr mé diplomové práce specifikuje a hodnotí zjištěné poznatky z hlediska nastudované odborné literatury a výsledků mého kvalitativního průzkumu.

ANOTACE

Petr Bělehrádek: *Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů*, diplomová práce. Brno UTB, IMS 2010, s. 104.

Diplomová práce je věnována problematice rodinného prostředí a jejímu vlivu na rozvoj osobnosti. Specificky je zaměřena na sociální skupinu adolescentů. Tato sociální skupina má již většinou utvořené základní vzorce svého chování a jejich vývoj k tomuto stavu v návaznosti na rodinné prostředí byl předmětem zkoumání v této diplomové práci. Vybraný soubor respondentů tvoří studenti středních škol z boskovického regionu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Rodina, rodinné prostředí, rodinná výchova, faktory prostředí, vývoj osobnosti, osobnost, mládež, adolescence, životní styl.

ANNOTATION

Petr Bělehrádek: *Family background influence on development of an adolescent personality*, thesis. Brno UTB, IMS 2010, p. 104.

The thesis deals with problems of a family background and its influence on development of personality. It is specifically focused on a social group of adolescents. The individuals of this specific group have mostly formed their basic behaviour patterns. Their development associated with a family background was a subject of this thesis. The sample of respondents includes high school and college students of Boskovice area.

KEYWORDS

Family, family background, family upbringing, environmental factors, development of personality, youth, adolescence, life style.

LITERATURA

1. BĚLEHRÁDEK, P. *Náboženská tolerance v multikulturní společnosti*. Brno: UTB, IMS, 2008, s. 69.
2. CRABB, L. *Osobnost člověka*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1995, ISBN 80-85495-36-8.
3. DE SINGLI, F. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-249-1.
4. DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999, ISBN 80-7169-254-9.
5. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2000, ISBN 80-85931-79-6.
6. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. 1. vyd. Praha: NLN, 2006, ISBN 80-7106-396-7.
7. JIRÁSKOVÁ, V. *Občan v demokratické společnosti*. 1. vyd. Praha: SLON, 1999, ISBN 80-85850-78-8.
8. KOHOUTEK, R. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Brno: IMS, 2003, s. 84.
9. KOPMEYER, M. R. *Formování osobnosti*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1995, ISBN 80-7176-239-3.
10. KRAUS, B a kol. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. 1. vyd. Brno: Paido, 2006, ISBN 80-7315-125-1.
11. KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, ISBN 80-7041-841-9.
12. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-383-3.
13. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-prostředí-výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2.
14. KUČEROVÁ, S. *Člověk-hodnoty-výchova*. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996, ISBN 80-85668-34-3.
15. MACEK, P. *Adolescence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-348-X.
16. MAŇÁK, J., ŠVEC, V. a kol. *Cesty pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido, 2004, ISBN 80-7315-078-6.
17. MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. a kol. *Modernizace a česká rodina*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principál, 2003, ISBN 80-86598-61-6.

18. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-853-8.
19. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 4. vyd. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-325-3.
20. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, ISBN 80-85282-83-6.
21. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: AVICENUM, 1986, ISBN 08-011-86.
22. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. 1. vyd. Praha: Galén, 1994, ISBN 80-85824-06-X.
23. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: SLON, 1997, ISBN 80-85850-24-9.
24. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-624-1.
25. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: SLON, 1999, ISBN 80-85850-75-3.
26. NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003, ISBN 80-200-0993-0.
27. PLAŇAVA, I., PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principál, 2002, ISBN 80-86598-36-5.
28. PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova*. 1. vyd. Praha: ISV, 2001, ISBN 80-85866-72-2.
29. PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2006, ISBN 80-7254-866-2.
30. PŘADKA, M. *Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí*. 1. vyd. Brno: UJEP, 1983, ISBN 55-953-83.
31. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Brno: Paido, 1998, ISBN 80-85931-48-6.
32. SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*. 1. vyd. Praha: Svoboda servis, 2004, ISBN 80-86320-33-2.
33. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-559-8.
34. ŠIŠKOVÁ, T. a kol. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-285-8.

35. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-313-0.
36. VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005, s. 50.
37. <http://www.denikpravo.cz>

SEZNAM PŘÍLOH

1. Nestrukturované interview – Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů.

Příloha 1.

Nestrukturované interview – Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů.

1. Kolik je Ti let?
2. Co studuješ za školu a ve kterém jsi ročníku?
3. Co mi můžeš o škole říci a proč sis vybral(a) právě takto?
4. Máš nebo měl(a) jsi nějaké prospěchové problémy?
5. Máš nebo měl(a) jsi nějaké kázeňské problémy?
6. Kouříš a piješ alkohol?
7. Vyzkoušel(a) jsi někdy nějaké drogy a proč jsi je vyzkoušel(a) nebo proč ne?
8. Máš sourozence? Kolik a kolik jim je let? Jak spolu vycházíte? Jak bys je charakterizoval(a) v rámci Vaší rodiny?
9. Teď bych si chtěl povídat také o Tvých rodičích, co Tě nejdříve napadne, když si na ně vzpomeneš?
10. Čím jsou Tvoji rodiče? Co vystudovali a čím se v současnosti živí?
11. Jak spolu vycházíte?
12. Jak s odstupem doby hodnotíš, jakým způsobem Tě rodiče vychovávali?
13. Předpokládám, že bydlíš se svými rodiči a sourozenci, vyhovuje Ti to nebo bys chtěl(a) provést nějakou změnu a jestli ano jakou?
14. Patří do Vaší rodiny také někdo jiný, o kom si myslíš, že ve skutečnosti je také součástí Vaší rodiny, např. někdo z širší rodiny, nějaký známý a podobně?
15. Jestliže někdo takový existuje, myslíš si, že Tě nějakým způsobem ovlivňoval nebo ovlivňuje, případně jaký vliv měl nebo má na Vaši rodinu?
16. Můžeš mi říci, jak probíhá Váš všední den?
17. Máte nějaký neobvyklý rodinný rituál nebo nějaký zvyk, který dodržujete?
18. Teď bych se Tě chtěl zeptat na Tvé finanční hodnocení Vaší rodiny. Zařadil(a) bys Vaši rodinu mezi rodiny s příjmy spíše podprůměrnými, průměrnými nebo nadprůměrnými a proč si to myslíš?
19. Jak tomu bylo s příjmy Vaší rodiny ve Tvém dětství?
20. Dostával(a) jsi drahé dárky nebo spíše praktické věci?

21. V současnosti bydlíš s rodiči,
V podnájmu
V družstevním bytě
V bytě nebo RD v osobním vlastnictví
Nebydlím s rodiči, protože (prosím uveď důvod)
22. Uveď prosím velikost Vašeho obydlí (např. 2+1, 3+1 apod.)
23. Můžeš mi říci, kdo z Tvých rodičů má větší příjem a proč je tomu tak?
24. Teď bych si chtěl povídat o Tvém dětství. Hráli si s Tebou v dětství rodiče často nebo jsi měl(a) pocit, že by se Ti mohli věnovat více?
25. Chodili s Tebou v dětství rodiče na procházky, seznamovali Tě s přírodou?
26. Četli Ti rodiče v dětství pohádky?
27. Provozoval(a) jsi v dětství nějakou sportovní nebo kulturní aktivitu? Jestliže ano, kdo Ti ji vybral, Ty sám nebo rodiče?
28. Uveď, jestli jsi v dětství s rodiči navštěvoval(a) divadelní představení nebo koncerty?
29. Teď bych se Tě chtěl zeptat na hodnoty, které z Tvého hlediska považuješ za nejdůležitější a proč?
30. Jsou to stejné nebo podobné hodnoty, které Ti vštěpovali Tvoji rodiče? Jestli ne, pokus se to vysvětlit?
31. Kdo z rodičů Tě více v dětství ovlivňoval a s kým sis více rozuměl(a)? Pokus se vysvětlit proč?
32. Kdo z rodičů Tě více ovlivňuje nyní a proč nebo se pokus vysvětlit, proč už Tě rodiče ve Tvých názorech neovlivňují?
33. Jsou Tvoji rodiče nábožensky založeni? Nemusíš odpovídat.
34. Jsi nábožensky založen(a)? Nemusíš odpovídat.

Děkuji Ti za Tvůj čas a Tvé odpovědi.